

Mijn plein, jouw plein, ons plein?

Een kwalitatief onderzoek naar de betrokkenheid van bewoners bij de inrichting van de openbare ruimte en de invloed daarvan op het gevoel van eigenaarschap.

Master Thesis

Master Sociologie – Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid

Erasmus Universiteit Rotterdam - Erasmus School of Social and Behavioural Sciences

Student

S. van Lieshout (Samira)

580340

Datum

19-06-2022

Eerste lezer

Wenda Doff

Tweede lezer

Gijs Custers

Aantal woorden

9.972 (onderzoek)

1.891 (bijlage)

Illustratie voorpagina

Eigen werk

Abstract

Door veranderende verhoudingen tussen de overheid en burgers, wordt van burgers verwacht dat zij zelf verantwoordelijkheid nemen en betrokken zijn bij hun leefomgeving. Betrokkenheid zou een gevoel van eigenaarschap kunnen oproepen. In dit kwalitatieve onderzoek is daarom gekeken hoe bewoners betrokken zijn bij de inrichting van de openbare ruimte en welke invloed dit heeft op het gevoel van eigenaarschap. Het Bospolderplein en het Driehoeksplein in de Rotterdamse wijk Bospolder-Tussendijken dienden hierbij als casus. Beide pleinen worden herontwikkeld en kennen een ander participatieproces. De vraag is of dat effect heeft op het gevoel van eigenaarschap. Data is verkregen middels 17 interviews, observaties, het bijwonen van vergaderingen en activiteiten en 12 enquêtes. Hieruit blijkt dat bewoners enthousiast zijn over de participatieprocessen, omdat ze hun wensen kunnen uiten. Opvallend is dat de gemeente op de achtergrond altijd aanwezig is om de randvoorwaarden te bepalen. Hoewel de participatieprocessen van beide pleinen anders ingericht zijn, leidt participatie in beide gevallen tot een groter gevoel van eigenaarschap. Naast participatie blijkt uit de empirie dat sociale contacten, samenwerking, buurtbinding, uitnodiging tot eigenaarschap en vertrouwen in de gemeente bijdragen aan het gevoel van eigenaarschap van bewoners. Onvoldoende vertrouwen in de gemeente en (te) langdurige processen vormen een belemmering in het gevoel van eigenaarschap van bewoners.

Trefwoorden: bewonersbetrokkenheid, eigenaarschap, participatie, openbare ruimte, thuisgevoel

1. Inleiding

“*Het is jouw buurt, wat ga je doen?*” *Het is jouw wijk, dus jij mag het zeggen.* Met dit soort boodschappen voeren gemeenten sinds enkele jaren beleid dat burgers wil ‘verleiden’ tot initiatieven in hun buurt, dorp of stad.” (Oude Vrielink, Verhoeven & Van de Wijdeven, 2012). Het betrekken van burgers past binnen het idee van de participatiesamenleving, waarin van burgers wordt verwacht dat zij zelf verantwoordelijkheid nemen en initiatieven indienen. De participatiesamenleving komt voort uit veranderende verhoudingen tussen de overheid en burgers, waarbij de overheid zich op bepaalde vlakken steeds meer terugtrekt (Snel, Custers & Engbersen, 2018; Uitermark, 2015).

Rotterdam staat bekend als armoedestad nummer één. In kwetsbare Rotterdamse wijken spelen allerlei problemen die zorgen voor onvrede onder burgers. De onvrede en het sterke institutionele weefsel dat in deze wijken vaak aanwezig is, dragen eraan bij dat bewoners zich actief willen inzetten en vormen van zelforganisatie ontstaan (Snel et al., 2018; Uitermark, 2015). Zo ook in de Rotterdamse wijken Bospolder en Tussendijken (BoTu), twee diverse dichtbevolkte wijken, die gezamenlijk circa 14.000 inwoners tellen. Bewoners in BoTu zetten zich graag in en voelen zich verbonden met de buurt. In verhouding met andere Rotterdamse wijken worden in BoTu dan ook meer bewonersinitiatieven aangevraagd (gemeente Rotterdam, 2019).

De gemeente Rotterdam (2019) wil beide wijken middels het programma ‘Veerkrachtig BoTu 2028’ verbeteren, waarbij betrokkenheid en actief eigenaarschap belangrijk wordt geacht. Omdat BoTu een van de ‘stenigste’ wijken van Rotterdam is, is er sprake van hittestress en wateroverlast. Pleinen zijn daarom in het programma opgenomen als kansrijke plekken om deze wijken te verbeteren. Aangezien de woningen in de wijk kleine buitenruimten hebben en niet alle bewoners beschikken over de mogelijkheden om (recreatieve) activiteiten buiten de wijk te ondernemen, is het belangrijk dat de pleinen in de toekomst klimaatbestendig zijn en uitnodigen tot ontmoeten, sporten en spelen (gemeente Rotterdam, 2019).

Openbare ruimten, zoals pleinen, worden vaak ontworpen en ingericht door professionals zoals beleidsmakers en ontwerpers, waarna gebruikers betekenis aan deze ruimte moeten toekennen (Binken, Zuyderwijk, Burgers & Van der Wilk, 2012). De behoeftes van professionals komen echter niet altijd overeen met het daadwerkelijke gebruik van openbare ruimten, waardoor plekken ontstaan die niet voldoen aan de behoeftes van de gebruikers ervan (Binken et al., 2012; Habermas, 1985; Van der Graaf & Duyvendak, 2009). Daarom wordt gepleit om gebruikers vaker en eerder mee te nemen in het ontwerpproces van openbare ruimten

(Llewellyn, 2003). Als bewoners vanaf het begin van het proces betrokken worden, wordt gesproken van *participatory planning* (Dodge & Bennett, 2011). Wanneer bewoners als eerste aan zet zijn om hun wensen en behoeften kenbaar te maken, kunnen ze zich mede-eigenaar van een proces en een product (gaan) voelen (Javaid & Habeeb, 2018). Betrokkenheid kan dus leiden tot een gevoel van eigenaarschap onder bewoners (Engbersen, Sprinkhuizen, Uyterlinde & Lub, 2008). Het doel van dit onderzoek is dan ook om meer inzicht te krijgen in (a) de mate waarin bewoners betrokken worden bij de inrichting van de openbare ruimte (en hun wensen worden opgenomen in ruimtelijke plannen), en (b) of dit bijdraagt aan een gevoel van eigenaarschap. De onderzoeksvraag die hieruit voortvloeit luidt dan ook: *Hoe worden bewoners betrokken bij de inrichting van de openbare ruimte, in dit geval pleinen, en welke invloed heeft dat op hun gevoel van eigenaarschap?*

Voorliggend onderzoek is wetenschappelijk relevant omdat nog onvoldoende een brug wordt geslagen tussen het fysieke en het sociale domein. Het menselijke aspect wordt nog onvoldoende meegenomen in ruimtelijke plannen. Ruimtelijk onderzoek kan versterkt worden door het te combineren met sociologische theorieën (Gehl, 2010). Daarnaast is al vaker onderzoek gedaan naar de relatie tussen participatie en eigenaarschap op de arbeidsmarkt of in het onderwijs (Breiting, 2008; Brown, Pierce & Crossley, 2013), maar in mindere mate binnen gebiedsontwikkelingsprocessen. Door interviews met bewoners en professionals tracht dit onderzoek door middel van empirische toetsing een hiaat binnen de wetenschappelijke literatuur op te vullen, mede doordat twee verschillende participatieprocessen met elkaar vergeleken worden.

Bovendien is het onderzoek maatschappelijk relevant. Met de komst van de Omgevingswet, die op 1 januari 2023 in werking treedt, wordt participatie van burgers bij gebiedsontwikkeling belangrijker geacht (Informatiepunt Leefomgeving, z.d.). Waar voorheen vaak sprake was van een *top-down* benadering waarbij de gemeente aan zet is, is nu vaker sprake van een *bottom-up* benadering waarbij bewoners zelf met hun wensen naar de gemeente stappen. Binnen de gemeente Rotterdam zijn verschillende participatievormen te onderscheiden. Soms worden bewoners op een informatieavond geïnformeerd over plannen die er zijn, waarbij ze nauwelijks kunnen meedenken en nauwelijks invloed hebben. Daarnaast worden informatiebrieven verstuurd om bewoners op de hoogte te brengen van plannen of worden enquêtes verstuurd om informatie op te halen. Ook dan hebben bewoners een beperkte mate van inspraak (Gemeente Rotterdam, z.d.). Binnen de gemeente Rotterdam is echter steeds meer vraag naar lokale invloed. Hoewel er de afgelopen jaren veel aandacht was voor projecten als de Coolsingel en de Markthal, gaat nu meer aandacht uit naar bewonersinitiatieven. Daarom

zijn verschillende punten zoals ‘Wijk aan Zet’ opgericht, zodat bewoners initiatieven kunnen indienen, wensen kunnen doorgeven en meer invloed krijgen op wat er in hun wijk gebeurt (Gemeente Rotterdam, z.d.; Majoor, persoonlijke communicatie, 16 mei 2022). De gemeente Rotterdam lijkt de belangrijkste verantwoordelijke partij voor de (her)ontwikkeling van openbare ruimten, maar om tot een effectieve uitvoering van initiatieven te komen lijkt het noodzakelijk om bewoners actief te betrekken. Daarom is inzicht in participatie- en planprocessen van openbare ruimten belangrijk, wat ook kan leiden tot nieuwe inzichten over de mate waarin het betrekken van bewoners bijdraagt aan eigenaarschap. Het Nederlandse en Rotterdamse beleid kan in de toekomst op deze inzichten voortborduren en de uitkomsten van dit onderzoek kunnen gebruikt worden voor toekomstige participatieprocessen en herontwikkelingsplannen voor openbare ruimten.

2. Theoretisch kader

In lijn met de onderzoeksvraag staan in dit hoofdstuk de concepten ‘ontwerp van plekken’, ‘participatie’ en ‘eigenaarschap’ centraal.

2.1 Ontwerp van plekken

Openbare ruimten worden omschreven als ontmoetingsplekken buitenshuis, die voor het algemene publiek toegankelijk zijn en interactie tussen bewoners en/of gebruikers bevorderen (Francis et al., 2012). Volgens Van Melik (2017) zorgen openbare ruimten er onder andere voor dat men zich van A naar B kan bewegen, ergens kan ontspannen en anderen kan ontmoeten. Een voorbeeld van dergelijke openbare ruimten zijn pleinen. Deze ruimten worden ontworpen door professionals, terwijl zij vaak niet de gebruikers van deze ruimten zijn (Binken et al., 2012). Vervolgens is het aan gebruikers om een (sociale) betekenis aan deze plekken toe te kennen en als het ware een thuisgevoel te creëren (Reinders, 2016; Van der Graaf & Duyvendak, 2009). Bij de inrichting van openbare ruimten is het daarom van belang om rekening te houden met verschillende partijen en hun diverse perspectieven (Cilliers & Timmermans, 2014).

In de diverse en snel veranderende hedendaagse samenleving hebben mensen allerlei verschillende behoeftes en voorkeuren. In de praktijk blijkt het daarom een enorme opgave om de belangen van professionals en burgers samen te brengen. Dit komt ook mede door de tegenstrijdige belangen van deze partijen, door Habermas (1985) omschreven als de tweedeling tussen de systeem- en leefwereld. Reinders (2016) duidt deze tweedeling daarentegen aan met het verschil tussen de ‘harde’ stad van stedenbouw en architectuur en de ‘zachte’ stad van bewoners en gebruikers. De systeemwereld is een setting waarbinnen professionals, zoals beleidsmakers en stedenbouwkundigen centraal staan. Zij baseren zich bij het maken van plannen vaak op data en wet- en regelgeving en bepalen op basis daarvan hun aanpak (Habermas, 1985; Jarvis, 1980). Het daadwerkelijke gebruik van openbare ruimten, de leefwereld, blijft daarbij vaak onderbelicht (Habermas, 1985; Jarvis, 1980).

Doordat de ideeën van professionals niet altijd overeenkomen met het daadwerkelijke gebruik van openbare ruimten, ontstaan vaak plekken die niet aansluiten bij de behoeftes van de gebruikers van die ruimten. Op het moment dat bewoners en gebruikers zich niet betrokken voelen, het gevoel hebben dat de plek waaraan zij gehecht zijn dreigt te veranderen in een plek waarmee zij zich niet meer verbonden voelen, geen inspraak hebben in het ontwerp, niet

geïnformeerd zijn en het niet ‘mooi’ vinden, staan ze vaak niet achter een plan. Dit kan ertoe leiden dat bewoners en gebruikers zich actief verzetten tegen een plan of tegen de mensen die veranderingen tot stand brengen (Anton & Lawrence, 2014; Dodge & Bennett, 2011). Om ervoor te zorgen dat er plekken gecreëerd worden die aansluiten bij de behoeftes van bewoners en gebruikers wordt gepleit om hen middels participatie mee te nemen in planprocessen van ontwikkelingen in de openbare ruimte (Llewellyn, 2003).

2.2 Participatie

Participatie kent vele vormen en daarmee ook vele definities. Visser, Van Popering-Verkerk en Van Buuren (2019) definiëren participatie als *“een proces waarbij individuen, groepen en organisaties invloed uitoefenen op en controle delen over collectieve vraagstukken, beslissingen of diensten die hen aangaan”*. Er kan dus pas gesproken worden van participatie op het moment dat bewoners mogen meedenken en meebepalen, als ze een stukje invloed en/of controle van de overheid krijgen.

Vaak wordt gewerkt met de participatieladder, die Arnstein (1969) ontwikkelde. Hij onderscheidt acht niveaus, namelijk 1) *manipulation*, 2) *therapy*, 3) *informing*, 4) *consultation*, 5) *placation*, 6) *partnership*, 7) *delegated power* en 8) *citizen control*. Hoe hoger het niveau, hoe meer invloed burgers hebben op besluitvorming (Arnstein, 1969). De passende participatievorm is afhankelijk van het doel wat beoogt wordt (Tan, Levelt, Stapper, 2019). Bij de eerste twee niveaus is sprake van non-participatie, waardoor burgers niet in staat gesteld worden om mee te denken. Het derde, vierde en vijfde niveau betreffen symbolische participatie, waarbij burgers geïnformeerd worden en kunnen reageren, maar waar vaak niet (direct) iets mee gedaan wordt. Bij niveau zes, zeven en acht kan gesproken worden van burgermacht, aangezien burgers meer zeggenschap krijgen en mogen meebeslissen (Arnstein, 1969). De ladder is uitgebreid toegelicht in bijlage V. Naast het niveau van participatie is de mate waarin bewoners invloed hebben op het eindproduct afhankelijk van het moment waarop bewoners betrokken worden in het proces. Hierbij kan onderscheid gemaakt worden tussen 1) de initiatieffase, 2) planning, 3) realisatie en 4) onderhoud (Wong, 2014).

Als bewoners vanaf het begin van het proces betrokken worden, wordt gesproken van participatieve planning (Dodge & Bennett, 2011). Door participatieve planning kan de kennis van professionals aangevuld worden met lokale kennis van bewoners (Javaid & Habeeb, 2018; Nared & Bole, 2020). Daarvoor is het van belang dat professionals en bewoners samenwerken, waarbij ruimte moet zijn voor verschillende meningen en nieuwe (soms betere) suggesties voor

de invulling van een plan. Door met alle stakeholders te brainstormen, kunnen de ideeën van verschillende partijen geleidelijk in een plan worden opgenomen (Dodge & Bennett, 2011). De verwachting is dat ontwikkelingen via participatieve planning beter afgestemd worden op de wensen van bewoners, waardoor openbare ruimten ontstaan die voldoen aan hun behoeften en verwachtingen (Dodge & Bennett, 2011; Javaid & Habeeb, 2018; Nared & Bole, 2020). Doordat bewoners via participatieve planning betrokken worden bij en inspraak hebben op de besluitvorming, kan het ertoe leiden dat bewoners zich verantwoordelijk(er) voelen voor de openbare ruimte. Dit verantwoordelijkheidsgevoel kan vervolgens leiden tot een gevoel van eigenaarschap. Eigenaarschap lijkt dan ook de sleutel tot een verschuiving van een *top-down* naar een *bottom-up* benadering (Engbersen et al., 2008; Javaid & Habeeb, 2018; Nared & Bole, 2020; Rappaport, 1987; Sadan, 2004). Daarentegen zijn ook tegengeluiden te horen. Hoewel gemeenten participatie stimuleren door burgers zoveel mogelijk aan zet te laten, blijft de overheid volgens Oude Vrielink en Verhoeven (2011) en Taylor (2007) op de achtergrond invloed uitoefenen om controle te behouden.

Participatie kan aangewakkerd worden door de wil om iets te veranderen, bijvoorbeeld omdat bewoners zich ergeren aan dingen in hun woonomgeving (Sanders, 2014). Ook als bewoners het gevoel hebben dat ze voldoende op de hoogte worden gehouden van wat er speelt in hun buurt, kan participatie gestimuleerd worden (Van Marissing, 2008). Daarnaast concluderen Van Marissing (2008) en Oude Vrielink en Wijdeven (2011) dat vertrouwen van groot belang is in participatieprocessen. Het vertrouwen van bewoners kan volgens hen vergroot worden als er een goede band bestaat tussen bewoners en *corporate actors* zoals wijkmanagers. Wijkmanagers zijn professionals die veel kennis hebben over de wijk en vaak nauw contact hebben met bewoners. Bewoners kunnen aangemoedigd worden om te participeren, doordat wijkmanagers hen een steuntje in de rug bieden (Oude Vrielink & Wijdeven, 2011; Van Marissing, 2008).

2.3 Eigenaarschap

Breiting (2008) heeft onderzoek gedaan naar de relatie tussen participatie en eigenaarschap in het onderwijs en stelt dat een gevoel van eigenaarschap gestimuleerd wordt als belanghebbenden deelnemen aan het bepalen van een doel of strategie, in het proces als gelijkwaardig worden beschouwd, een direct belang hebben bij de veranderingen, input geven tijdens het proces, hun inbreng terugzien in het eindresultaat en erkenning krijgen voor hun bijdrage tijdens het proces. Engbersen et al. (2008), Houghton (1998) en Trienekens (2018)

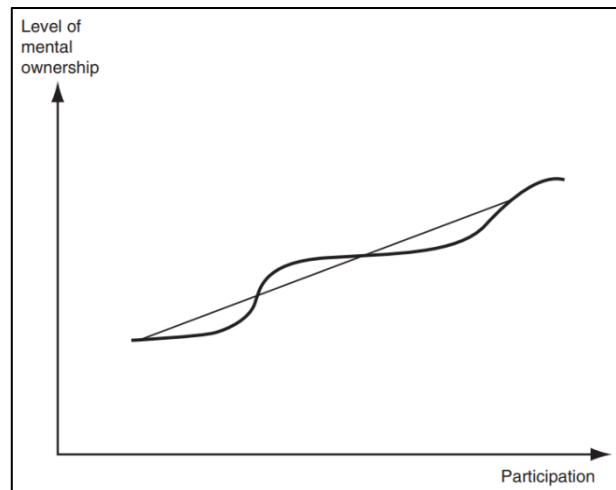
stellen dat het actief betrekken van bewoners bij de vormgeving en uitvoering van plannen in hun woonomgeving een gevoel van eigenaarschap kan bevorderen. Volgens Breiting (2008) is de mate van een gevoel van eigenaarschap van invloed op de motivatie en toekomstige betrokkenheid bij dingen waar men zich eigenaar van voelt.

Eigenaarschap kan zorgen voor duurzame en betekenisvolle veranderingen in een buurt. Daarvoor is het belangrijk dat bewoners als eerste aan zet zijn om hun wensen en behoeften kenbaar te maken en mede-eigenaar van het proces en het product worden. Van Luin et al. (2012) maken onderscheid tussen individueel mentaal- en collectief mentaal eigenaarschap. Individueel mentaal eigenaarschap komt voort uit gedrevenheid, overtuigingen en ambities voor een gebied. Men werkt dan vrijwillig aan het verbeteren van zijn/haar directe leefomgeving (Van Luin et al, 2012). Ook Breiting (2008) spreekt over individueel mentaal eigenaarschap. Volgens hem ontwikkeld men mentaal eigenaarschap door tijd te investeren in een activiteit. Als men bijvoorbeeld de burens helpt om hun tuin op te knappen, is het mentale eigendom over die tuin groter dan wanneer de burens het zelf doen. Men krijgt dan het gevoel dat de tuin mede door hem of haar is opgeknapt (Breiting, 2008). Ook als men bijvoorbeeld gevraagd wordt om mee te denken over het ontwerp van de tuin of om de plek voor de planten te bepalen zal men volgens Breiting (2008) een gevoel van eigendom ontwikkelen.

Eigenaarschap kan een individueel of collectief gevoel van bezit oproepen; het is van 'mij' of van 'ons' (De Ruijter, 2013). Mentaal eigenaarschap reikt dus verder dan het individuele niveau. Dit is in overeenstemming met Van Luin et al. (2012), die stellen dat het onmogelijk is om een openbare ruimte individueel te ontwikkelen en te beheren. Zij spreken daarom van collectief mentaal eigenaarschap. Wanneer individuen door interactie tot een gedeelde visie komen, ontstaat collectief mentaal eigenaarschap over een plan. Collectief mentaal eigenaarschap kan middels vier mechanismen bevorderd worden, namelijk ambities, gezamenlijkheid, vertrouwen en collectieve intenties (Van Luin et al, 2012). De Ruijter (2013) stelt echter dat het ook zo kan zijn dat individuen eigenaarschap niet willen delen met anderen, waardoor geen collectief mentaal eigenaarschap kan ontstaan.

Breiting (2008) stelt dat het niveau van mentaal eigenaarschap groter wordt naarmate men meer betrokken is of zich meer inzet om een bepaalde verandering of een bepaald resultaat te bereiken. Wanneer er al een gevoel van eigenaarschap bestaat, kan dit volgens Breiting (2008) helpen om de kwantiteit en kwaliteit van participatie te verbeteren. Zoals te zien in figuur

1, kunnen eigenaarschap en participatie elkaar volgens Breiting (2008) versterken. Als men niet betrokken wordt is het niveau van eigenaarschap heel laag, terwijl het heel hoog is als men de enige persoon is die beslissingen gemaakt heeft en dingen tot stand heeft gebracht. Omdat de mate waarin men eigenaarschap ontwikkeld mede afhankelijk is van de kwaliteit en kwantiteit van participatie kan niet altijd gesproken worden van een volledig lineair verband (Breiting, 2008). Dit is te zien in figuur 1.

Figuur 1 Relatie tussen participatie en eigenaarschap volgens Breiting (2008)

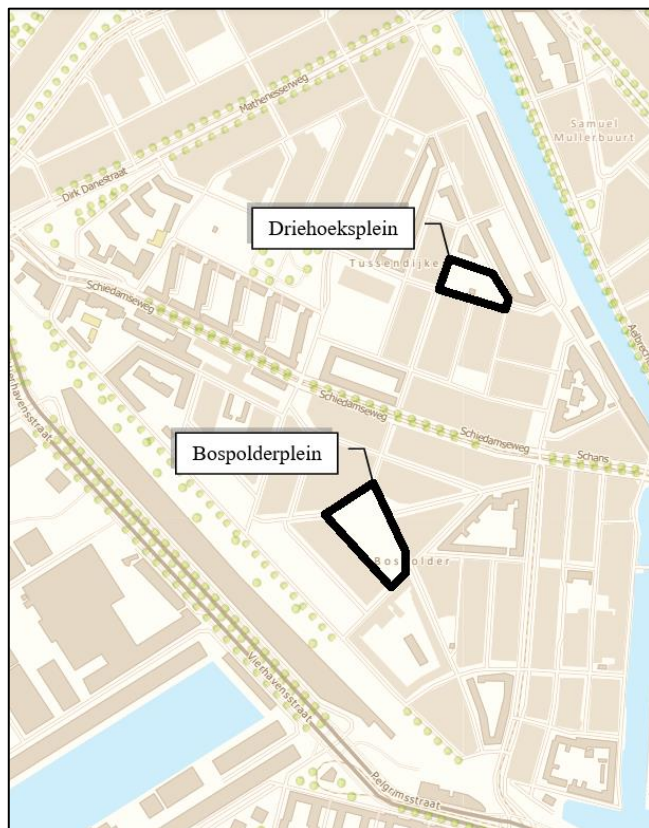
3. Methodologie

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de onderzoeksmethode, de dataverzamelmethode en analysemethode. Ook wordt ingegaan op privacy, ethiek en de wijze waarop betrouwbaarheid en validiteit in acht zijn genomen.

3.1 Onderzoeksmethode

Voorliggend onderzoek betreft een kwalitatieve *casestudy* naar de betrokkenheid van bewoners bij de inrichting van de openbare ruimte en de (mogelijke) relatie met eigenaarschap. Vanwege de kwalitatieve onderzoeksmethode kon worden ingegaan op ervaringen en percepties van bewoners en professionals met betrekking tot participatie en eigenaarschap. Door te kiezen voor een *casestudy* kan een specifieke casus gedetailleerd geanalyseerd worden (Bryman, 2016). De methode is passend bij de onderzoeksvraag, die vraagt om een verklarende en verdiepende benadering (Yin, 2008). Door middel van semigestructureerde interviews is geprobeerd ervaringen, percepties en betekenissen uit te diepen, zo goed mogelijk te begrijpen en te beschrijven (Bryman, 2016). Vanwege de semigestructureerde aard was het mogelijk om waar nodig aanvullende vragen te stellen. Een vooraf opgestelde topiclijst (bijlage II) diende hierbij als houvast. Naast interviews zijn beide pleinen meermaals geobserveerd en is een kleinschalige enquête afgenomen. De enquête is opgenomen in bijlage IV.

Het Bospolderplein en het Driehoeksplein in BoTu, dienen als casus. Beide pleinen zijn opgenomen in het programma 'Veerkrachtig BoTu, 2028'. Deze twee pleinen zijn met elkaar vergeleken, omdat de participatieprocessen voor deze pleinen op een andere manier georganiseerd zijn. Daarom was het interessant om te kijken of dit ook een verschil in het gevoel van eigenaarschap bij bewoners oplevert.

Figuur 2 Locatie Bospolderplein en het Driehoeksplein

3.2 Dataverzameling

Om participanten te werven is allereerst contact gezocht met een sleutelfiguur binnen de gemeente Rotterdam. Door middel van *snowball sampling* zijn vervolgens relevante interviewkandidaten benaderd. Ook is tijdens verschillende observaties op het Bospolderplein en het Driehoeksplein aan mensen gevraagd of ze open stonden voor een interview. Verder is een dag op het Driehoeksplein bijgewoond, waarbij het definitieve ontwerp met VR-brillen gepresenteerd werd aan de kinderen van de Valentijnschool en aan de Europese Delegatie die, met oog op klimaatadaptatie, een subsidie voor het plan verstrekt. Daarnaast is een ouderinloop op de Valentijnschool bijgewoond, waar bewoners aanwezig waren die betrokken zijn bij de plannen voor het Driehoeksplein. Tijdens deze ouderinloop is een korte enquête uitgedeeld die 12 keer is ingevuld en daarmee een lichte aanvulling is op de interviewdata. Voor meer achtergrondinformatie over het participatieproces zijn tenslotte enkele vergaderingen van het gemeentelijke projectteam voor het Driehoeksplein bijgewoond.

Uiteindelijk zijn 17 semigestructureerde interviews gehouden, waarbij in totaal 8 bewoners geïnterviewd zijn. Daarvan participeren 3 bewoners aan de plannen voor het Bospolderplein en 3 bewoners aan de plannen voor het Driehoeksplein. 2 bewoners participeerden voorheen aan de plannen, maar zijn door uiteenlopende redenen niet meer betrokken. Naast bewoners zijn 9 professionals geïnterviewd die zich bezighouden met de plannen voor een van de pleinen, waaronder 5 medewerkers van de gemeente Rotterdam, 2 medewerkers van bedrijven die het participatieproces organiseren, 1 architect en 1 medewerker van de school die aan het Driehoeksplein grenst. In bijlage I is een overzicht opgenomen van de participanten met bijbehorende pseudoniemen. De interviews duurden gemiddeld 35 tot 60 minuten, waardoor de ervaringen van de participanten met betrekking tot participatie en eigenaarschap zo volledig mogelijk in kaart gebracht zijn.

3.3 Dataverwerking en analyse

De interviews zijn vastgelegd door middel van audio-opnames, zijn vervolgens getranscribeerd en met behulp van het softwareprogramma ATLAS.ti gecodeerd. Daarvoor werd voorafgaand op basis van de theorie een codeboom opgesteld (bijlage III), die gedurende de interviews is aangevuld met concepten die voortkwamen uit de empirie. Codering vond dus zowel op een deductieve als op een inductieve manier plaats. Tijdens het coderen zijn drie stappen doorlopen, ten eerste een fase van ‘open coderen’; ook wel omschreven als *1st order analysis* (Gioia,

Corley, & Hamilton, 2012). Tijdens deze fase zijn de transcripten met elkaar vergeleken en zijn relevante uitspraken gecodeerd. Daaruit kwamen codes zoals ‘mate van inspraak’ en ‘sleutelfiguren nodig’ naar voren. Overeenkomstige open codes zijn in de tweede fase, doorgaans omschreven als *2nd order analysis* (Gioia et al., 2012), samengevoegd tot axiale codes. Hierbij zijn codes zoals ‘participatieproces Driehoeksplein’, ‘eigenaarschap Bospolderplein’ en ‘algemene factoren die bijdragen aan eigenaarschap’ ontstaan. Tenslotte zijn de axiale codes samengevoegd tot typologieën, ook wel omschreven als *aggregate dimensions* (Gioia et al., 2012). Deze typologieën droegen bij aan het beantwoorden van de onderzoeksvraag (Boeije, 2014). Een kanttekening is dat tijdens dit onderzoek ook gesproken is met drie bewoners die niet participeren. De resultaten die hieruit naar voren kwamen bleken na het codeerproces niet relevant voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag. In het vervolg zijn deze resultaten dus buiten beschouwing gelaten. Dit geldt ook voor de concepten ‘thuisgevoel’ en ‘buurtbinding’. Omdat deze concepten in eerste instantie wel meegenomen zijn in de data-analyse, zijn ze wel opgenomen in de topiclijst (bijlage II) en de codeboom (bijlage III).

Ter ondersteuning van de interviewdata is tijdens observaties gekeken of de betrokken bewoners die geïnterviewd zijn actief gebruik maken van het plein en hoe zij het plein gebruiken. Zo kan gekeken worden of hun behoeften daadwerkelijk in het ontwerp van de pleinen worden meegenomen; als betrokken bewoners er bijvoorbeeld veel samenkomen, zouden bankjes misschien een centraal element in het ontwerp moeten zijn. Ook de kwantitatieve data uit de kleinschalige enquête dient, zoals eerder benoemd, als lichte aanvulling op de interviewdata.

3.4 Privacy en ethiek

In elk onderzoek is het van belang om rekening te houden met ethische kwesties (Babbie, 2016; Creswell & Poth, 2018). Alle participanten zijn daarom geïnformeerd over het onderzoeksdoel en de gang van zaken tijdens het interview. De participanten zijn gelijkwaardig en respectvol behandeld en er is te alle tijden rekening gehouden met hun welzijn. Vrijwillige deelname aan het onderzoek werd gegarandeerd en de interviewlocatie werd afgestemd op de voorkeur van de participanten. Daardoor hebben interviews online, telefonisch en fysiek in Bospolder-Tussendijken plaatsgevonden. Bovendien is benadrukt dat de privacy van participanten in acht wordt genomen, waardoor de verzamelde data niet naar een specifiek persoon te herleiden is. Omwille van anonimiteit is aan participanten gevraagd of ze akkoord gingen met opname en

transcriptie van het interview en is privacygevoelige informatie niet in de transcripten opgenomen. Het informed consent, zoals opgenomen in bijlage VI, is mondeling toegelicht. Om het vertrouwen van sommige participanten te winnen, zijn sleutelpersonen betrokken. Daarnaast is het taalgebruik gedurende de interviews afgestemd op de participanten, waardoor zij zich meer op hun gemak voelden. Hierdoor zijn sociaal wenselijke antwoorden zo veel mogelijk voorkomen.

3.5 Validiteit en betrouwbaarheid

Om de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek te verhogen is methodische triangulatie toegepast, door interviewdata aan te vullen met observatie- en enquêtedata (Babbie, 2016; Creswell & Poth, 2018). De topiclijst en het coderingsproces dragen bij aan de betrouwbaarheid van het onderzoek, omdat het onderzoek op basis hiervan herhaald kan worden en overeenkomstige resultaten kan opleveren (Babbie, 2016; Creswell & Poth, 2018). Om aan interne validiteit te voldoen is de topiclijst gebaseerd op de wetenschappelijke literatuur die in het theoretisch kader van dit onderzoek centraal staan. Hoewel de externe validiteit van casestudies doorgaans gering is, is statistische generaliseerbaarheid in casestudies minder van belang. Omdat het vooral gaat om verklaren, is middels verzadiging gezorgd voor theoretische generaliseerbaarheid (Yin, 2008; Babbie, 2016).

4. Resultaten

In dit hoofdstuk komen de resultaten van dit kwalitatieve onderzoek aan bod, ondersteund door uitspraken van bewoners en professionals waarmee gesproken is. Hiervoor zijn pseudoniemen gebruikt. De resultaten uit de interviews zijn aangevuld met resultaten uit de observaties en enquêtes.

4.1 Participatie

4.1.1 Participatieproces Bospolderplein en Driehoeksplein

Het Bospolderplein en het Driehoeksplein zijn als kansrijke plekken opgenomen in het programma ‘Veerkrachtig BoTu 2028’. De ambitie is om beide pleinen te herontwikkelen. Hoewel het **Bospolderplein** is opgenomen in dit programma, staat herontwikkeling nog niet op de gemeentelijke agenda. Bij de gemeente Rotterdam is er namelijk, mede doordat het Driehoeksplein wordt aangepakt, momenteel geen capaciteit en budget voor onderzoek naar en uitvoering van het plan. De herontwikkelingsplannen voor het Bospolderplein zijn dan ook ontstaan vanuit één bewoner die het plein wilde vergroenen en vervolgens andere bewoners heeft gevraagd om mee te denken. Omdat het plan mede vanwege gebrek aan capaciteit en budget niet op de gemeentelijke agenda staat, moeten bewoners zelf lobbyen om het benodigde budget voor de herontwikkeling bij elkaar te krijgen. De bedoeling is daarom om het Bospolderplein gefaseerd aan te pakken. Met het eerste budget wat bewoners bij elkaar verzameld hebben, zijn een architect en iemand die het participatieproces van bewoners organiseert betrokken. Deze twee externen vormen samen met twee actieve bewoners een kernteam, dat intensief samenwerkt om tot een ontwerp voor het Bospolderplein te komen. De gemeente geeft op de achtergrond aan wat wel en niet mag en schetst daarmee als het ware de richtlijnen voor het ontwerp. Het ontwerpproces voor het Bospolderplein is nog in volle gang, waardoor nog onduidelijk is wanneer de plannen uitgevoerd gaan worden.

Het initiatief voor de herontwikkeling van het **Driehoeksplein** is ook ontstaan vanuit bewoners. Omdat de veiligheid op het plein jarenlang onder druk stond, mede doordat jongeren het plein claimden, er drugs gedeald werden en er een steekpartij plaatsvond, staat de herontwikkeling van het Driehoeksplein wel op de gemeentelijke agenda. De gemeente Rotterdam heeft het proces als het ware overgenomen van bewoners en is onderdeel geworden van het proces. Er is een gemeentelijke projectleider aangesteld die zorg draagt over het budget, het verloop van het proces en het betrekken van stakeholders. Denk bij stakeholders aan diverse

afdelingen binnen de gemeente, externe partijen zoals hulpdiensten, de school die gebruik maakt van het Driehoeksplein en bewoners. Inmiddels is een definitief ontwerp voor het Driehoeksplein tot stand gekomen, waardoor het plein naar verwachting in 2023 aangepakt wordt. In tabel 1 is een overzicht weergegeven van de verschillen en overeenkomsten tussen beide pleinen.

Tabel 1 Verschillen en overeenkomsten in aanpak Bospolderplein en Driehoeksplein

Bospolderplein	Driehoeksplein
Opgenomen in programma ‘Veerkrachtig BoTu 2028’	Opgenomen in programma ‘Veerkrachtig BoTu 2028’
Initiatief vanuit bewoners	Initiatief vanuit bewoners
Ontwerpproces nog in volle gang	Definitief ontwerp gemaakt
Bewoners moeten zelf lobbyen voor budget	Projectleider van de gemeente regelt budget
Kernteam van 2 actieve bewoners, een architect en een ingehuurd externe die de participatie organiseert. Gemeente op de achtergrond betrokken om kaders/ randvoorwaarden te schetsen	Diverse afdelingen binnen de gemeente, bewoners, de school aan het plein, kinderen, externe partijen zoals hulpdiensten zijn actoren
Plein wordt in delen aangepakt	Plein wordt geheel aangepakt

4.1.2 Ervaring bewoners

Bewoners waarderen de betrokkenheid bij de plannen voor het **Bospolderplein**. De participanten geven aan dat zij als actief betrokken bewoners hun wensen kenbaar hebben gemaakt tijdens een aantal ontwerpsessies met de architect. *“Er zijn een aantal bijeenkomsten geweest over het plein waar ik bij ben geweest, dan kun je ook je zegje doen”*, vertelt bewoner Bas. Tijdens de ontwerpsessies is een bewonersenquête, die in het verleden door de Veldacademie is uitgevoerd, als basis gebruikt. Meerdere participanten geven aan dat de groep bewoners die meewerkt aan de plannen voor het Bospolderplein niet groot is, omdat tot nu toe slechts een aantal bewoners gericht is uitgenodigd. Het plan is daarom om de eerste schetsen binnenkort tijdens een feest op het plein te delen met andere buurtbewoners, want het is *“heel belangrijk dat mensen hun wensen kenbaar kunnen maken en het moet iedere keer zo door blijven gaan”* legt bewoner Janine uit. Tijdens dit feest kunnen bewoners op een laagdrempelige manier met stickers stemmen op de eerste schetsontwerpen en sfeerbeelden. Daardoor krijgen bewoners het gevoel dat ze invloed hebben op het ontwerp.

De bewoners zijn enthousiast over het feit dat de gemeente het initiatief, ondanks het gebrek aan budget, niet tegenwerkt. De steun en hulp van de wijkmanager, die als het ware

dient als sleutelfiguur, draagt hieraan bij. Bewoners zien dit dan ook als een succesfactor van het participatieproces. Zo geeft Janine aan:

En grotere projecten zoals een Bospolderplein, wat we dan zelf als bewoners in gang hebben gezet om dat te vergroenen. En wat je dan merkt, is dat deze wijkmanager en wijknetwerkers en de manier waarop zij daarin staan, ja dat is echt fantastisch. [...] er wordt altijd gekeken van wat kan wel en niet alleen van ja dit gaat nu niet.

Het belang van sleutelfiguren blijkt ook uit het feit dat meerdere bewoners aangeven dat samenwerking met de architect en degene die het participatieproces van bewoners organiseert noodzakelijk is. Deze twee personen kunnen volgens de bewoners goed schakelen tussen hen als bewoners en de gemeente, wat belangrijk is omdat met verschillende gemeentelijke afdelingen gecommuniceerd moet worden om stappen te kunnen zetten. Daarnaast worden het opbouwen van een sociaal netwerk, plezier, samenwerking en vertrouwen in elkaar als succesfactoren van het participatieproces voor het Bospolderplein gezien.

Het gebrek aan gemeentelijke capaciteit en budget en gemeentelijke richtlijnen worden door meerdere bewoners als knelpunt gezien. Hoewel de gemeente het initiatief volgens bewoners niet tegenwerkt, moeten ze de gemeente “*verleiden*” om geld te krijgen voor de plannen. “*Je kan best wel wat, want ze hebben geld genoeg voor vergroening en zo. Maar je moet met een goed plan komen als je dat geld wil los peuteren. Dan moeten er goede, stevige plannen zijn*”, aldus bewoner Pablo. Hij vult aan “[...] *het moet allemaal meezitten voordat je iets kan bereiken*”. Opvallend is dat de gemeente ondanks het gebrek aan capaciteit en budget vanaf het begin van het ontwerpproces betrokken is om gemeentelijke kaders en richtlijnen mee te geven. Bewoners kunnen daardoor niet volledig zelf kiezen hoe het plein er straks uit komt te zien.

Ook bewoners die betrokken zijn bij de plannen voor het **Driehoeksplein** zijn te spreken over het participatieproces. De geïnterviewde bewoners geven aan dat ze al hun wensen kenbaar hebben kunnen maken. Ook geven 9 van de 12 bewoners die de enquête hebben ingevuld aan dat ze al hun wensen en behoeften voor het Driehoeksplein hebben kunnen uiten. Recent heeft de gemeente het definitieve ontwerp voor het plein gepresenteerd en alle bewoners waarmee gesproken is zijn hier tevreden over. Zo vertelt Mia: “*Ze hebben veel gedacht aan groen, veel aan de kinderen en speeltoestellen. Vooral die voetbalplekken vind ik echt prachtig, want heel veel jongens spelen daar. Dus ja, dat vind ik echt heel belangrijk*”. Sofia licht toe: “*ik heb ook het concept gezien van hoe het eruit gaat zien en ik vind wel dat mijn wensen daarin*

meegenomen zijn". Meerdere bewoners zien het feit dat de gemeente hen voortdurend op de hoogte heeft gehouden en hen actief betrokken heeft bij de plannen als een succesfactor. Net als het feit dat de gemeente meerdere activiteiten op het plein georganiseerd heeft gedurende het ontwerpproces. *"Op een weekenddag hebben we daar gestaan, lekker eten gekookt, voor kinderen en via de bril 3d konden we kijken. Dat vond ik wel een mooi initiatief eerlijk gezegd"*, aldus Mia.

Tijdens de interviews met bewoners die betrokken zijn bij de plannen voor het Driehoeksplein bleek, net als bij het Bospolderplein, het belang van sleutelfiguren zoals een betrokken wijkmanager. Mia licht toe: *"We hebben heel lang gestreden voor het Driehoeksplein. Volgens mij een jaar of 10, sinds dat mijn kinderen op school zitten. Maar elke keer kwam er maar niks van. Maar er is toch een budget vrijgekomen door de stadsmarinier"*. Ook de school die aan het Driehoeksplein grenst speelt een belangrijke rol. Alle bewoners geven namelijk aan dat ze door medewerkers van de school betrokken zijn bij de plannen voor het Driehoeksplein en niet door de gemeente.

De bewoners waarmee gesproken is geven wel aan dat het proces bij het Driehoeksplein (te) lang duurt. Omdat de gemeente al jaren beloofd dat het plein wordt aangepakt, hebben de bewoners inmiddels nog maar weinig vertrouwen dat het deze keer wel gebeurt en twijfelen ze of de gemeente uiteindelijk daadwerkelijk naar hen als bewoners luistert. *"Maar ik hoor deze plannen al heel lang en er is nooit wat van gekomen. Tot op heden hoor, ik heb nog steeds geen dingen gezien dat het echt gaat starten"*, aldus Mia. Dit blijkt ook uit de laatste vraag van de enquête, een open vraag waar bewoners hun antwoorden nader konden toelichten. Daar gaven 4 van de 12 bewoners aan dat ze al te lang wachten en willen dat er snel gestart wordt met de herontwikkeling van het Driehoeksplein: *"gemeente doet alsof ze luisteren, maar ze knippen vaak een oogje dicht. Na 5 jaar nog steeds geen vooruitgang met het plein, wordt tijd"* (enquête 11). Bewoners willen graag resultaat zien van hun inbreng.

Tijdens het onderzoek is ook gesproken met enkele bewoners die niet langer betrokken zijn bij de plannen. Redenen om niet langer te participeren zijn persoonlijke omstandigheden, miscommunicatie en de aanwezigheid van andere buurtbewoners. Zo heeft Nienke meegedacht bij eerdere plannen voor het Bospolderplein, maar vanwege persoonlijke omstandigheden is ze momenteel niet betrokken bij het participatieproces. Ze praat wel met buurtbewoners over de huidige plannen. Fatima daarentegen wilde haar stem laten horen tijdens een activiteit op het Driehoeksplein, maar door slechte weersomstandigheden waren de activiteiten zonder dat ze het wist eerder afgelopen. Ze heeft één meeting over het Bospolderplein bijgewoond, maar daarna besloten om niet meer aanwezig te zijn. Fatima licht toe: *"En in het groepje waar ik die*

meeting mee had, zaten allemaal hoger opgeleiden [...]. En toen dacht ik weet je, dat komt wel goed. Ik hoef daar niet tussen te zitten, want ik heb niet echt een bijdrage”.

Fatima is dan ook kritisch omdat de gemeente volgens haar vaak dezelfde groep mensen uitnodigt. Lager opgeleide mensen zijn volgens Fatima minder bekend met de systemen van de gemeente, waardoor ze niet weten dat ze initiatieven kunnen indienen: *“Maar eerst moet dus die bewustwording er komen dat het mag en dat je kunt dromen, maar heel veel mensen hebben een zetje nodig”*. Het is volgens haar belangrijk dat de gemeente bij deze bewoners langs de deur gaat om hen op een informele wijze te betrekken.

Ter aanvulling op de interview- en enquêtedata zijn beide pleinen meerdere dagen op verschillende tijdstippen geobserveerd. Geïnterviewde bewoners die betrokken zijn bij het Bospolderplein waren geen van die dagen aanwezig op het plein. Bij het Driehoeksplein was dit wel het geval. Op basis van de manier waarop het plein gebruikt wordt, blijkt dat behoeften daadwerkelijk in het ontwerp zijn meegenomen. Zo vormen picknickbanken een centraal element in het ontwerp, belangrijk voor de vele moeders die hier na schooltijd samenkomen en samen eten. Ook vormen speeltoestellen een centraal element van het ontwerp, belangrijk voor de vele spelende kinderen op het plein. De wensen die geïnterviewde bewoners aan de gemeente hebben doorgegeven, blijken daadwerkelijk overeen te komen met de manier waarop zij het plein gebruiken.

4.1.3 Ervaring professionals

Het **Bospolderplein** staat volgens ambtenaar Carlijn niet op de gemeentelijke agenda, want *“we hebben niet de gemeentelijke capaciteit om twee pleinen tegelijk te doen. Dus eigenlijk was onze insteek, we starten met het Driehoeksplein, want daar was wat ons betreft de problematiek het grootst; het heetste plein van Rotterdam, drugsoverlast [...]”*. Volgens meerdere professionals is daarom een kernteam bestaande uit twee bewoners, een architect en iemand die het participatieproces organiseert dagelijks actief bezig met de plannen voor het Bospolderplein. *“En de groep er omheen [...] daar zitten meer bewoners bij. Dan organiseren wij [kernteam] als we een volgende stap in het ontwerp willen maken een bewonersavond”*, licht Dennis die het participatieproces organiseert toe. De wensen van de bewoners worden vervolgens door de architect naast de wensen van de gemeente gelegd en op basis daarvan worden keuzes gemaakt die vervolgens weer worden teruggekoppeld aan bewoners. De professionals geven aan dat de gemeente wel de richtlijnen voor het plan bepaalt, omdat de

gemeente het plein uiteindelijk gaat beheren. Architect Achmed vertelt: *“The proposals we are able to do are basically negotiated or discussed with the municipality”* en Dennis legt uit:

De gemeente heeft gewoon heel duidelijk de kaders aangegeven, letterlijk en figuurlijk. Dus ook de grenzen van het plangebied en [...] de gemeente heeft natuurlijk ook een beleid hoe ze met groen om willen gaan, hittestress, wateropvang. Dat soort elementen komen natuurlijk gewoon terug in het plan, want dat zijn wel de randvoorwaarden.

Tijdens de interviews gaven de professionals die betrokken zijn bij het Bospolderplein aan dat bij elke stap die gezet wordt, overleg moet plaatsvinden met de gemeente en dat de gemeente elke stap moet goedkeuren. Meerdere professionals benoemen daarom het belang van een sleutelpersoon die als schakel tussen bewoners en de gemeente in staat. *“Dan moet ik wel eerlijk zijn, je moet wel de weg weten binnen de gemeente. Maar als je dat weet, dan kan je echt wel iets voor elkaar krijgen”*, aldus Dennis.

Waar de gemeente bij het Bospolderplein op de achtergrond betrokken is, is de gemeente bij het **Driehoeksplein** *“onderdeel van het proces”*, aldus ambtenaar Eva. De gemeente heeft het plan als het ware overgenomen van bewoners. De professionals die betrokken zijn bij de plannen voor het Driehoeksplein geven, net als de professionals die betrokken zijn bij het Bospolderplein, aan dat de gemeente zich aan gemeentelijke richtlijnen moet houden. Daardoor duren processen vaak lang en is het niet vanzelfsprekend dat de wensen van bewoners daadwerkelijk meegenomen worden in een ontwerp. Volgens alle professionals was het daarom belangrijk dat bewoners die betrokken zijn bij het Driehoeksplein voortdurend op de hoogte werden gehouden van de voortgang en zo actief mogelijk betrokken werden bij het ontwerp. Door activiteiten op het plein te organiseren, gebeurde dit volgens de professionals op een laagdrempelige en informele manier. Deze aanpak zorgt volgens professionals voor meer begrip en vertrouwen onder bewoners. Ook het betrekken van sleutelfiguren zoals wijkmanagers leidt volgens meerdere professionals tot meer vertrouwen onder bewoners. *“Dat zijn de voelsprietten naar de wijk, dus die weten wat er speelt”*, vertelt Pieter. Mede daardoor kunnen zij bewoners op een informele wijze uitnodigen tot deelname aan initiatieven.

Enkele professionals geven aan dat het intensief betrekken van bewoners zoals bij het Driehoeksplein gebeurt is geen standaard werkwijze is, aangezien de gemeente meestal zelf het ontwerp voor de herontwikkeling van de openbare ruimte maakt. Normaalgesproken *“[...] gaan we dan helemaal aan het eind van de rit naar bewoners; wat wil je, wil je aardbei of wil je ananas? Oh, wil je eigenlijk peer? Ja, dat kan niet [...] het is óf dit, óf dat”*, licht Eva toe.

De manier waarop het Driehoekspein is aangepakt was volgens enkele professionals dan ook een voortdurende zoektocht naar welk budget aangesproken mocht worden, wie betrokken moest worden en wat er georganiseerd en geregeld moest worden. Hierdoor duurde het proces volgens projectleider Yousra *“twee keer zo lang”*. Yousra legt uit: *“Die hokjes waarin wij nog werken dat is ook logisch hoor, want anders is het niet werkbaar. [...] als we elk project aanvliegen zoals dit project dan hebben we een hele andere gemeentelijke organisatie nodig”*. Meerdere professionals betwijfelen dan ook of het intensief betrekken van bewoners, zoals bij het Driehoekspein gebeurd is, qua budget en tijdsbestek wenselijk is.

4.2 Eigenaarschap

4.2.1 *Conditie eigenaarschap volgens bewoners*

Alle bewoners die geïnterviewd zijn geven aan dat participatie bijdraagt aan een gevoel van eigenaarschap, mede doordat ze zich verantwoordelijker voelen voor hun omgeving. Omdat de participatieprocessen op beide pleinen anders verlopen was het interessant om te kijken of dit zorgt voor een verschil in het gevoel van eigenaarschap.

De bewoners die betrokken zijn bij de plannen voor het **Bospolderplein** geven aan dat ze door betrokkenheid bij het participatieproces meer eigenaarschap ervaren. Zo ook Janine: *“als je met zo'n plein bezig bent, dan voel je natuurlijk wel van ‘oh ja, we krijgen ruimte om het plein beter te maken’, dus dan voel je je wel eigenaar van je omgeving”*. Bewoner Bas vertelt daarnaast: *“Doordat ik gevraagd ben mee te denken [...]. Je leert het beter kennen, meer mensen kennen en je mag erover meedenken, dus voel je ook eigenaarschap. Jij hebt er over nagedacht dus het wordt ook een beetje van jou”*. Uit deze uitspraak blijkt ook het belang van sociale contacten voor het gevoel van eigenaarschap. Dit wordt door alle participanten benoemd, net als het belang van samenwerking en gemeenschapsgevoel voor het gevoel van eigenaarschap.

Naast deelname aan het participatieproces, sociale contacten en samenwerking is het voor een gevoel van eigenaarschap volgens bewoners belangrijk dat het plan daadwerkelijk gerealiseerd wordt. *“Ja ik denk als dat plein klaar is dat ik trots zal zijn en het gevoel zal hebben dat ik het een beetje heb ontwikkeld. Ik denk dat iedereen dat gevoel zal krijgen, trotsheid en een beetje eigendom”*, aldus Pablo. Maar ook beheer van het plein blijkt van belang voor het gevoel van eigenaarschap. Het idee is bijvoorbeeld om plantenbakken en moestuintjes op het Bospolderplein te realiseren, waarvoor bewoner Pablo al gevraagd is als beheerder. Hij vertelt dat dat deel van het plein dan van hem zal voelen: *“Dat je denkt ‘oh ik beheer dit, het is van*

mij dit stukje'. Ja, dat zal wel mijn gedachte zijn ja''. Verder geven de betrokken bewoners aan dat het belangrijk is dat de gemeente hen uitnodigt tot het nemen van eigenaarschap. Bijvoorbeeld doordat de gemeente budget beschikbaar stelt en bewoners de vrijheid geeft om het plein zelf te onderhouden.

Bij het **Driehoeksplein** was voorafgaand aan het participatieproces al sprake van een gevoel van eigenaarschap onder bewoners. Bewoners hebben de plannen geïnitieerd, omdat het plein geregeerd werd door hangjongeren en daardoor niet meer van de bewoners voelde. Alle betrokken bewoners waarmee gesproken is, geven aan dat het Driehoeksplein al lange tijd van hen voelt omdat ze zich verbonden voelen met de buurt, omdat hun kinderen er spelen en naar school gaan en doordat ze er als moeders na schooltijd samenkomen. Mia vertelt: *“Ja, het Driehoeksplein is echt van mij, echt van ons. [...] Mijn kinderen spelen daar, we doen daar picknicken met allerlei moeders en kinderen”*. Hierin is dus, los van het participatieproces, een gevoel van eigenaarschap te herkennen.

Doordat de bewoners gedurende het participatieproces hun wensen kenbaar hebben kunnen maken, is het gevoel van eigenaarschap bij meerdere bewoners toegenomen. Door betrokkenheid bij het participatieproces *“[...] maak je het een beetje eigen. Anders is het maar ‘oh, het is maar van de gemeente’ of ‘het is maar buiten’”*, aldus Sofia. Volgens Sofia draagt dit eraan bij dat bewoners straks ook beter met het plein omgaan en het schoon en netjes houden, want:

Dan voelt het ook een beetje van jezelf, dat het buitenshuis ook van jou is. [...] Op het moment dat je jouw deur dicht doet, dat je in je wijk zoiets hebt van ‘dit behoort ook nog bij mij’. En niet van ‘hier kan ik alles flikken, want het is toch maar buiten’.

Het gevoel van eigenaarschap kan er daarmee voor zorgen dat bewoners zich gezamenlijk verantwoordelijk voelen voor het onderhoud van het plein en dat men anderen durft aan te spreken als er dingen vernield worden of als er sprake is van achterstallig onderhoud. Voor een groter gevoel van eigenaarschap is het volgens meerdere bewoners wel van belang dat de plannen voor het Driehoeksplein daadwerkelijk gerealiseerd worden. Dit komt mede doordat betrokkenen bij het Driehoeksplein weinig vertrouwen in de gemeente hebben, nadat eerdere beloftes van de gemeente dat het plein herontwikkeld zou worden niet zijn nagekomen.

4.2.2 *Conditie eigenaarschap volgens professionals*

Professionals die betrokken zijn bij het *Bospolderplein* zijn er vrij zeker van dat het participatieproces bijdraagt aan een gevoel van eigenaarschap. Volgens architect Achmed, die betrokken is bij het Bospolderplein, is het gevoel van eigenaarschap dan ook afhankelijk van de participatievorm die wordt toegepast. *“I think the more intensity and the more direct it is, I mean, if you spent a couple of weekends preparing the planting or watering the plants, then the relation is much more intense”*, aldus Achmed. Voor het creëren van een gevoel eigenaarschap is het volgens alle professionals die betrokken zijn bij het Bospolderplein niet voldoende als bewoners eenmalig geïnformeerd worden of eenmalig vragen kunnen stellen. *“Je hebt echt de club die de kar trekt, ik denk wel dat die straks veel eigenaarschap voelen”*, licht Carlijn toe. Omdat het participatieproces voor het Bospolderplein nog lang duurt, zijn meerdere professionals van mening dat het een uitdaging is om het gevoel van eigenaarschap vast te houden. Alle professionals die bij het Bospolderplein betrokken zijn geven dan ook aan dat het voor een gevoel van eigenaarschap van belang is dat bewoners voortdurend op de hoogte worden gehouden en betrokken worden bij het ontwerpproces, zodat ze na de realisatie elementen terug zien die ze zelf hebben aangedragen.

Volgens meerdere professionals kan eigenaarschap ook bereikt worden als bewoners het plein na de realisatie van de plannen mogen beheren. Dit blijkt echter een uitdaging, want *“De gemeente heeft daar niet zulke goede ervaringen mee, dus die zeggen tegen ons; laat ons nou het beheer doen en jullie kunnen de plus doen”*, vertelt professional Dennis die het participatietraject voor het Bospolderplein organiseert. Hij vult aan:

Met de plus bedoelen ze gewoon het vuil tussen het groen weg halen, wellicht een paar plantjes bij knippen, maar niet meer dan dat. Veel bewoners hebben zoiets van; we zouden wel meer willen doen. Alleen de gemeente heeft veel ervaringen met projecten dat mensen in het begin misschien wel willen, maar na een paar maanden toch afhaken. Dan zie je dus dat dat groen verloederd. Dus in die zin, ik zou het eigenaarschap in het beheer wel meer willen hebben, maar we hebben daar hele pragmatische keuzes in moeten maken. We gaan mee in de lijn van de gemeente.

De gemeente geeft bewoners dus niet altijd de ruimte om bij te dragen aan beheer. Dit is opvallend aangezien meerdere professionals verwachten dat het voor het gevoel van eigenaarschap belangrijk is dat bewoners ruimte krijgen voor eigen initiatief.

Meerdere professionals die betrokken zijn bij het **Driehoeksplein** vinden het lastig om uitspraken te doen over het gevoel van eigenaarschap. Dat komt mede doordat bewoners een gebrek aan vertrouwen hebben richting de gemeente, omdat de gemeente al vaker beloofd heeft dat het plein aangepakt ging worden. De meeste professionals benoemen daarom dat het van belang is dat de plannen voor het Driehoeksplein concreet worden, want *“dan ga je een soort van eigenaarschap creëren denk ik”*, legt professional Irene uit. Professional Eva vertelt dat eigenaarschap in de toekomst moet blijken, want *“eigenaarschap voelen dat is nogal wat natuurlijk. Ze [bewoners] lopen natuurlijk toch nog steeds met heel veel dingen tegen de regels van de gemeente aan”*.

De professionals die bij het Driehoeksplein betrokken zijn, hopen dat het betrekken van bewoners tot meer eigenaarschap leidt. *“Gewoon letterlijk doordat je gewoon wensen kan verwerken in het ontwerp”*, licht Pieter toe. Sommige professionals geven, net als de professionals die betrokken zijn bij het Bospolderplein, aan dat het gevoel van eigenaarschap afhankelijk is van de participatievorm. Omdat het participatieproces net als bij het Bospolderplein lang duurt is het ook volgens de professionals die betrokken zijn bij het Driehoeksplein van belang dat de voortgang van het proces voortdurend teruggekoppeld wordt aan bewoners en dat bewoners voortdurend betrokken worden. *“Je kan niet op een dag zeggen ‘nu ga jij dit doen’. Nee, eigenaarschap moet je natuurlijk ook creëren”*, aldus Yousra. Tevens vertelt ze dat uitnodiging tot eigenaarschap van belang is, want: *“[...] je kan niet verwachten van mensen dat ze dat uit zichzelf gaan doen. Je moet dat wel faciliteren en organiseren [...]”*. Daarom is het volgens meerdere professionals van belang dat bewoners na realisatie meegenomen worden in het onderhoud van het Driehoeksplein. Youssef, medewerker van de school die aan het Driehoeksplein grenst, vertelt: *“je moet ze ook meenemen in het onderhoud en proberen het plein schoon te houden. Iemand aanspreken die iets kapot maakt; nee, dat vinden we niet goed, het is ons plein.”*. Hij vult aan: *“De mensen moeten dus eigenlijk de zorg krijgen van; hey, maar dit is ons plein dat willen we zo houden”*.

Naast participatie dragen aanwezig zijn op het plein, het organiseren van en deelnemen aan activiteiten en initiatieven op het plein, samenwerking tussen bewoners, vertrouwen, buurtbinding, thuisgevoel en publieke familiariteit volgens professionals bij aan een gevoel van eigenaarschap onder bewoners.

5. Conclusie en discussie

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste conclusies uit dit kwalitatieve onderzoek besproken. Eerst wordt de hoofvraag beantwoord, vervolgens komt een kritische reflectie op het onderzoek aan bod.

5.1 Conclusie

In dit onderzoek stond de volgende onderzoeksvraag centraal: *Hoe worden bewoners betrokken bij de inrichting van de openbare ruimte, in dit geval pleinen, en welke invloed heeft dat op hun gevoel van eigenaarschap?* Om deze vraag te kunnen beantwoorden is door middel van 17 interviews, meerdere observaties, het bijwonen van vergaderingen en activiteiten en 12 enquêtes een vergelijking gemaakt tussen het Bospolderplein en het Driehoeksplein. Bij de plannen voor beide pleinen kan, in lijn met de definitie van Visser et al. (2019), gesproken worden van participatie. Bewoners mogen bij beide pleinen namelijk meedenken en meebepalen en krijgen een stukje invloed en controle van de gemeente toebedeeld.

Bij de plannen voor het **Bospolderplein** is sprake van een *bottom-up* benadering. Herontwikkeling van dit plein staat momenteel niet op de gemeentelijke agenda, waardoor bewoners zelf plannen initiëren, hun wensen kenbaar maken en onderzoeken hoe ze herontwikkeling kunnen financieren. In eerste instantie lijkt het daarmee het hoogste niveau (niveau 8; burgercontrole) op de participatieladder van Arnstein (1969) te betreffen. Echter blijkt uit de resultaten dat bewoners het niet alleen kunnen, waardoor een architect en iemand die het participatieproces organiseert betrokken zijn bij het ontwerpproces. Tevens is de gemeente op de achtergrond betrokken, waardoor bewoners zich aan bepaalde richtlijnen moeten houden. Dit is in lijn met Oude Vrielink en Verhoeven (2011) en Taylor (2007). Het lijkt daarom eerder te gaan om het zesde niveau op de participatieladder (partnerschap), waarbij burgers kunnen onderhandelen en compromissen kunnen sluiten met machthebbers en waarbij de macht middels een proces van geven en nemen herverdeeld wordt. Ook de plannen voor het **Driehoeksplein** zijn ontstaan vanuit een *bottom-up* beweging, aangezien het initiatief voor herontwikkeling ontstaan is vanuit bewoners. De gemeente Rotterdam heeft het plan als het ware overgenomen van bewoners, waardoor nu meer gesproken kan worden van een *top-down* benadering. Omdat er sprake is van een intensieve samenwerking tussen bewoners en de gemeente, waarbij de wensen van bewoners zoveel mogelijk worden meegenomen, lijkt het ook hier het zesde niveau op de participatieladder (partnerschap) te betreffen (Arnstein, 1969).

Zowel bewoners die betrokken zijn bij de plannen voor het Bospolderplein als bewoners die betrokken zijn bij de plannen voor het Driehoeksplein zijn enthousiast over het feit dat ze aan de voorkant van het proces betrokken zijn en hun wensen vanaf het begin kenbaar hebben mogen maken. In overeenstemming met onderzoek van Dodge en Bennett (2011), Javaid en Habeeb (2018) en Nared en Bole (2020) gaven bewoners aan hierdoor het gevoel te hebben dat de plannen beter aansluiten op hun behoeftes. Gemeentelijke regels en budgetten blijken echter voor uitdagingen te zorgen. Bewoners geven daarom aan dat het van belang is dat er een professioneel sleutelpersoon zoals een wijkmanager betrokken is tijdens het participatieproces. In overeenstemming met de theorie van Van Marissing (2008) en Oude Vrielink en Wijdeven (2011) blijkt dat de betrokkenheid van een wijkmanager ervoor zorgt dat bewoners meer vertrouwen hebben in de gemeente. Daarnaast blijkt uit dit onderzoek dat een wijkmanager voor bewoners van belang is, om hen te helpen bij het indienen van initiatieven, om budget vrij te maken en/of om daadwerkelijk dingen voor elkaar te kunnen krijgen. Over het algemeen zorgt participatie er volgens bewoners voor dat ze de wijk beter leren kennen, dat ze meer mensen leren kennen en dat ze meer binding met de buurt ervaren.

Hoewel de participatieprocessen van het Bospolderplein en het Driehoeksplein anders verlopen, blijkt uit beide casussen dat participatie tot een groter gevoel van eigenaarschap leidt. Dit is in lijn met de onderzoeken van Engbersen et al. (2008), Javaid en Habeeb (2018) en Nared en Bole (2020), Rappaport (1987) en Sadan (2004), waarin gesteld wordt dat het betrekken van bewoners kan bijdragen aan het gevoel van eigenaarschap. Hoewel De Ruijter (2013) stelt dat sommige individuen eigenaarschap niet willen delen met anderen, is dat in dit onderzoek niet naar voren gekomen. In overeenstemming met Van Luin et al. (2012) blijkt namelijk dat bewoners graag samen eigenaarschap ervaren. Eigenaarschap blijkt in lijn met het onderzoek van Breiting (2008) gestimuleerd te worden als bewoners een direct belang hebben bij de veranderingen, input geven tijdens het proces en hun inbreng terugzien in het eindresultaat. Andere factoren die Breiting (2008) benoemt, zoals deelnemen aan het bepalen van een doel, in het proces als gelijkwaardig worden beschouwd en erkenning krijgen voor hun bijdrage tijdens het proces, komen in dit onderzoek niet sterk naar voren. (Te) langdurige processen en onvoldoende vertrouwen in de gemeente vormen een belemmering voor het gevoel van eigenaarschap onder bewoners.

Opvallend is dat geïnterviewde bewoners die betrokken zijn bij de plannen voor het Driehoeksplein al vooraf aan het participatieproces een gevoel van eigenaarschap over het plein hadden, terwijl het bij bewoners die betrokken zijn bij het Bospolderplein ontstaan is door deelname aan het participatieproces. Het gevoel van eigenaarschap blijkt voor betrokken

bewoners geen vaststaand gegeven. Volgens meerdere bewoners neemt het gevoel van eigenaarschap door de jaren heen toe door participatie, maar daarnaast ook door andere factoren. In lijn met Van Luin et al. (2012) gaat het onder andere om de factoren samenwerking en vertrouwen. Ter aanvulling op de literatuur die in het theoretisch kader van dit onderzoek centraal stond, blijkt uit de empirie dat sociale contacten, samenwerking, buurtbinding en uitnodiging tot eigenaarschap – naast participatie – bijdragen aan een gevoel van eigenaarschap bij bewoners. Ook professionals achten samenwerking tussen bewoners, buurtbinding en vertrouwen van belang, maar verwachten daarnaast dat thuisgevoel, publieke familiariteit, aanwezig zijn op het plein en het organiseren van en deelnemen aan activiteiten op het plein bijdragen aan een gevoel van eigenaarschap onder bewoners.

Terwijl bewoners hun gevoel van eigenaarschap zien groeien gedurende het participatieproces en professionals die betrokken zijn bij de plannen voor het Bospolderplein er vrijwel zeker van zijn dat participatie tot een gevoel van eigenaarschap onder bewoners leidt, vinden de meeste professionals die bij het Driehoeksplein betrokken zijn het nog te vroeg om te beoordelen of bewoners eigenaarschap ervaren door participatie. Zij verwachten namelijk dat het gevoel van eigenaarschap pas ontstaat na de herontwikkeling van het plein. Deze professionals zien in dat het creëren van eigenaarschap een proces is, wat volgens hen pas begint na het participatieproces, als het Driehoeksplein af is. Tegelijkertijd vraagt een aantal professionals zich af of het gevoel van eigenaarschap een aantal jaar na de realisatie van de plannen nog steeds aanwezig is. Mede doordat bewoners nog altijd tegen allerlei gemeentelijke regels en richtlijnen aan lopen, verwachten de professionals dat het creëren van het gevoel van eigenaarschap en het behouden van dit gevoel lastig is.

5.2 Discussie

Dit onderzoek draagt bij aan het maatschappelijke debat over participatie. Onder meer doordat inzicht is verkregen in participatieprocessen en het gevoel van eigenaarschap, waar beleid en toekomstige participatieprocessen en herontwikkelingsplannen voor openbare ruimten op voort kunnen borduren. Met de komst van de Omgevingswet, die op 1 januari 2023 in werking treedt, wordt participatie van burgers bij gebiedsontwikkelingen belangrijker geacht en de wens is daarom dat er steeds vaker sprake is van een *bottom-up* benadering. Uit dit onderzoek blijkt echter dat het onderscheid tussen *bottom-up* en *top-down* benaderingen niet zo zwart-wit is als dat het misschien lijkt. Het Bospolderplein is geïnitieerd vanuit bewoners, maar toch hebben andere partijen ook een belangrijke rol. Bovendien kunnen bewoners niet alles zelf bepalen,

aangezien er allerlei gemeentelijke eisen gelden. Bij het Driehoeksplein heeft de gemeente het initiatief als het ware overgenomen van bewoners, maar tegelijkertijd worden bewoners wel uitgebreid gehoord. Met het oog op de Omgevingswet wordt van burgers verwacht dat ze meer gaan participeren en aan zelforganisatie gaan doen, maar de gemeente is op de achtergrond eigenlijk altijd aanwezig om de randvoorwaarden te bepalen. Daarmee lijkt sprake te zijn van *'the shadow of hierarchy'* (Héritier & Lehmkuhl, 2008) De vraag is dan ook of daadwerkelijk onderscheid gemaakt kan worden tussen *bottom-up* en *top-down* benaderingen.

Dit onderzoek is daarnaast een bijdrage aan de wetenschappelijk literatuur over participatie en eigenaarschap. Hierbij zijn de systeem- en leefwereld nader tot elkaar gebracht (Habermas, 1985), door zowel met professionals als met bewoners in gesprek te gaan. Daarnaast is tot op heden nog weinig onderzoek gedaan naar de relatie tussen participatie en eigenaarschap binnen gebiedsontwikkelingen. Het onderzoek heeft aangetoond dat participatie bijdraagt aan het gevoel van eigenaarschap, maar dat ook sociale contacten, samenwerking, buurtbinding, uitnodiging tot eigenaarschap en vertrouwen bijdragen aan een gevoel van eigenaarschap bij bewoners. Professionals verwachten daarnaast dat thuisgevoel, publieke familiariteit, aanwezig zijn op het plein en het organiseren van en deelnemen aan activiteiten en initiatieven op het plein bijdragen aan een gevoel van eigenaarschap onder bewoners. Omdat in dit onderzoek alleen gefocust is op de relatie tussen participatie en eigenaarschap, is het interessant om de andere genoemde factoren in vervolgonderzoek nader uit te diepen.

Hoewel bewoners hun wensen en behoeften bij de plannen voor het Driehoeksplein en het Bospolderplein kenbaar (hebben) kunnen maken, wordt bij veel projecten vanwege gebrek aan capaciteit, tijd en budget gekozen voor een minder uitgebreid participatieproces. Vaak wordt dan gekozen voor een informatieavond, waardoor bewoners weinig kunnen inbrengen. Een uitgebreid participatieproces, waarbij bewoners vanaf het begin betrokken worden, vraagt aan de voorkant om extra capaciteit en tijd en daarmee ook om extra budget. Maar als bewoners intensief betrokken worden bij een plan, kan dit er vervolgens toe leiden dat bewoners zich meer betrokken voelen, meer eigenaarschap ervaren en daardoor bijvoorbeeld uit zichzelf de planten in de openbare ruimte verzorgen of afval opruimen. Op dat moment kan een intensief participatieproces aan de voorkant, de gemeente aan de achterkant juist geld opleveren. De gemeente hoeft dan namelijk minder te investeren in het onderhoud van de openbare ruimte. Het is daarom interessant om de afweging tussen capaciteit, tijd en budget verder te onderzoeken.

Een andere suggestie voor vervolgonderzoek komt voort uit het feit dat uit dit onderzoek blijkt dat bewoners vaak een (professioneel) sleutelpersoon nodig hebben. Hieruit kan worden

opgemaakt dat de gemeentelijke processen helemaal niet zo toegankelijk zijn voor bewoners als dat vaak gedacht wordt door de gemeente. Daarom is het interessant om nader te onderzoeken of een (professioneel) sleutelpersoon altijd van belang is, of dat dit specifiek geldt voor kwetsbare wijken zoals Bospolder-Tussendijken.

Uit de empirie blijkt dat participatie het gevoel van eigenaarschap doet toenemen. Meerdere professionals verwachten daarentegen dat het gevoel van eigenaarschap pas ontstaat zodra de pleinen herontwikkeld zijn, zij hebben geen perceptie van eigenaarschap als proces. Een interessante vraag voor vervolgonderzoek zou daarom zijn: wanneer begint het gevoel van eigenaarschap? Naast dat bewoners aangaven dat participatie tot een gevoel van eigenaarschap leidt, gaven bewoners tijdens dit onderzoek aan dat participatie tot meer publieke familiariteit en buurtbinding leidt. Participatie kan daarmee indirect tot thuis-maken en thuisgevoel leiden. Uit dit onderzoek is echter niet gebleken of er ook een (in)directe relatie bestaat tussen eigenaarschap en thuisgevoel. Het is daarom interessant om over een aantal jaar nogmaals te onderzoeken of bewoners die betrokken zijn geweest bij de plannen voor het Bospolderplein of het Driehoeksplein (nog steeds) een gevoel van eigenaarschap ervaren. De plannen voor beide pleinen zijn op dit moment namelijk nog niet gerealiseerd. Ook is het interessant om te onderzoeken of het gevoel van eigenaarschap resulteert in een andere verhouding tot het Bospolderplein of het Driehoeksplein, tot meer verantwoordelijkheidsgevoel en tot een thuisgevoel.

Bibliografie

- Anton, C. E., & Lawrence, C. (2014). Home is where the heart is: The effect of place of residence on place attachment and community participation. *Journal of Environmental Psychology, 40*, 451-461.
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of planners, 35*(4), 216-224.
- Babbie, E. (2016). *The Practice of Social Research* (14th ed.). Wadsworth Cengage Learning.
- Bincken, S., Zuyderwijk, L., Burgers, J., & Van der Wilk, D. (2012). *Openbare ruimte als professionele opgave en alledaagse omgeving*. Den Haag: Platform31.
- Boeije, H. (2014). H6. Methoden en technieken van kwalitatieve analyse. In *Analyseren in kwalitatief onderzoek* (pp. 110-148).
- Breiting, S. (2008). Mental ownership and participation for innovation in environmental education and education for sustainable development. In A. Reid, B. Jensen, J. Nikel & V. Simovska (Eds.), *Participation and learning: Perspectives on education and the environment, health and sustainability* (pp. 159-180). Copenhagen: Springer.
- Brown, G., Pierce, J. L., & Crossley, C. (2014). Toward an understanding of the development of ownership feelings. *Journal of Organizational Behavior, 35*(3), 318-338.
- Bryman, A. (2016). *Social research methods*. Oxford university press.
- Cilliers, E. J., & Timmermans, W. (2014). The importance of creative participatory planning in the public place-making process. *Environment and Planning B: Planning and Design, 41*(3), 413-429.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative Inquiry Research Design, Choosing Among Five Approaches*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.
- De Ruijter, J. D. (2013). *Mentaal eigenaarschap bij de woonconsument: een verkenning van de dominante mechanismen voor de bevordering van mentaal eigenaarschap tijdens het ontwikkelproces van woningen*. Technische Universiteit Delft: Real Estate & Housing
- Dodge, C. P., & Bennett, G. (2011). *Changing minds: A guide to facilitated participatory planning*. IDRC.
- Duyvendak, J.W. (2011). *The Politics of Home. Belonging and Nostalgia in Western Europe and the United States*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Duyvendak, J.W. & F. Wekker (2015). *Thuis in de Openbare ruimte? – Over vreemden, vrienden en het belang van amicaliteit*. Den Haag: Platform31

- Engbersen, R., Sprinkhuizen, A., Uyterlinde, M. & Lub, V. (2008). *Tussen zelfsturing en paternalisme. Inhoud geven aan empowerment in achterstandswijken*. Utrecht: MOVISIE.
- EUR. (z.d.). *Privacystatement Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR)*. Retrieved from [www.eur.nl](https://www.eur.nl/disclaimer/privacy-statement): <https://www.eur.nl/disclaimer/privacy-statement>
- Francis, J., Giles-Corti, B., Wood, L., & Knuiman, M. (2012). Creating sense of community: The role of public space. *Journal of environmental psychology*, 32(4), 401-409.
- Gemeente Rotterdam (2019). *Veerkrachtig BoTu 2028: In tien jaar naar het stedelijk sociaal gemiddelde*. Geraadpleegd van https://bospoldertussendijken.nl/wp-content/uploads/2019/03/Brochure-Bospolder_3.0-06.pdf
- Gemeente Rotterdam (z.d.). Meedenken & doen. *Rotterdam.nl*. Geraadpleegd op 17 juni 2022, van <https://www.rotterdam.nl/meedenken-doen/>
- Gehl, J. (2010). *Cities for people*. Washington, DC: Island Press.
- Gioia, D. A., Corley, K. G., & Hamilton, A. L. (2012). Seeking Qualitative Rigor in Inductive Research: Notes on the Gioia Methodology. *Organizational Research Methods*, 16(1), 15-31. doi:<https://doi.org/10.1177/1094428112452151>
- Habermas, J. (1985). *The theory of communicative action: Volume 2: Lifeworld and system: A critique of functionalist reason* (Vol. 2). Beacon press.
- Haughton, G. (1998). Principles and practice of community economic development. *Regional Studies*, 32(9), 872-877.
- Héritier, A., & Lehmkuhl, D. (2008). The shadow of hierarchy and new modes of governance. *Journal of public policy*, 28(1), 1-17.
- Informatiepunt Leefomgeving. (z.d.). *Participatie bij de instrumenten van de Omgevingswet*. Opgehaald van <https://iplo.nl/participatieomgevingswet/participatie-instrumenten/participatie-instrumenten-omgevingswet/>
- Jarvis, R. K. (1980). Urban Environments as Visual Art or as Social Settings?: A Review. *The Town Planning Review*, 51(1), 50-66.
- Javaid, S., & Habeeb, R. (2018). Participatory planning in urban green spaces: a step towards environmental and social equity. In *Environmental Remediation & Rejuvenation*, Conference Paper, 1-10
- Llewellyn, M. (2003). Polyvocalism and the public: 'doing' a critical historical geography of architecture. *Area*, 35(3), 264-270.
- Luin, A. van., Termeer, K., Mommaas, H., Breeman, G., & Hinssen, J. (2012). *Waardenmakerij, cahier gebiedsontwikkeling*. NederlandBovenWater.

- Nared, J., & Bole, D. (2020). *Participatory research and planning in practice*. Springer.
- Oude Vrielink, M. & Verhoeven, I. (2011). Burgerinitiatieven en de Bescheiden Overheid. *Beleid en Maatschappij*, 38(4), pp 377-387
- Oude Vrielink, M., Verhoeven, I., & van de Wijdeven, T. (2012). Meedoen met de overheid? Over de stille beleidspraktijk van de doe-democratie. *Bestuurskunde*, 22(2).
- Oude Vrielink, M., & Van de Wijdeven, T. (2011). Ondersteuning in vieren. Zichtlijnen in het faciliteren van burgerinitiatieven in de buurt. *Beleid en Maatschappij*, 38(4), 438-455.
- Qu, L., & Hasselaar, E. (2011). *Making room for people: choice, voice and liveability in residential places*. Amsterdam: Techne Press.
- Rappaport, J. (1987). Terms of empowerment/ exemplars of prevention: Toward a theory for community psychology. *American journal of community psychology*, 15(2), 121-148.
- Reinders, L. (2016). Harde stad, zachte stad: moderne architectuur en de antropologie van een naoorlogse wijk. *A+Be: Architecture and the Built Environment*, 22, 1–254.
- Sadan, E. (2004). *Empowerment and community planning: Theory and Practice*. Ebook.
- Sanders, F. (2014). *Duurzame Ontwikkeling door Collectief Bewonersinitiatief (Sustainable Development through Resident's Collective Initiatives): 'leidraad voor professionals om bewonersgroepen aan de duurzaamheidsopgave te verbinden.'*. TU Delft, Delft University of Technology.
- Snel, E., Custers, G., & Engbersen, G. (2018). Ongelijkheid in de participatiestad: Stadsbuurten en burgerparticipatie. *Mens & Maatschappij*, 93(1), 31-57.
- Stokkum, B. van, & Toenders, N. (2010). *De sociale cohesie voorbij, actieve burgers in achterstandswijken*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Tan, W., Levelt, M., & Stapper, M. (2019). Achtergrond: Ladder op, ladder af: 50 jaar participatie. *Rooilijn*, 52(3), 160-167.
- Taylor, M. (2007). Community Participation in the Real World: Opportunities and Pitfalls in New Governance Spaces. *Urban studies*, 44(2), pp 297-317
- Trienekens, S. (2018). *Handreiking voor succesvolle inclusieve cultuurprojecten*. Urban Paradoxes en Lectoraat Dynamiek van de Stad.
- Uitermark, J. (2015). Longing for Wikitopia: The study and politics of self-organisation. *Urban Studies*, 52(13), 2301-2312.
- van der Graaf, P., & Duyvendak, J. W. (2009A). Thuisvoelen in stedelijke vernieuwing: buurthechting in Nederlandse achterstandswijken. *Sociologie*, 5.

- Van Marissing, E. (2008) *Buurten bij beleidsmakers. Stedelijke beleidsprocessen, bewonersparticipatie en sociale cohesie in vroeg-naoorlogse stadswijken in Nederland*, Utrecht: Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap Faculteit Geowetenschappen Universiteit Utrecht.
- Van Melik, R. G. (2017). *De januskop van de openbare ruimte*. (Proefschrift) Utrecht: Universiteit Utrecht
- Visser, V., van Popering-Verkerk, J., & van Buuren, A. (2019). *Onderbouwd ontwerpen aan participatieprocessen. Kennisbasis participatie in de fysieke leefomgeving*.
- Wong, W. (2014). *Meer mensen, meer ideeën, meer oplossingen: Participatie in stedelijke ontwikkeling*. Delft
- Yin, R. K. (2009). *Case study research: Design and methods*(Vol. 5). Londen: Sage.

Bijlage I Overzicht van participanten

Bewoners

Participant (pseudoniemen)	Omschrijving	
1. Fatima	Vrouw	Bewoner die momenteel niet participeert aan de pleinen, maar wel bij andere activiteiten in BoTu. Ze heeft wel de eerste meeting voor het Bospolderplein bijgewoond, maar vond toen dat er voldoende mensen aanwezig waren en haar input dus overbodig zou zijn.
2. Nienke	Vrouw	Bewoner die momenteel niet participeert aan de pleinen, maar wel bij andere activiteiten in BoTu. Ze heeft wel bij eerdere plannen voor het Bospolderplein meegedacht en praat met en hoort van buurtbewoners over de plannen
3. Janine	Vrouw	Bewoner die participeert bij het Bospolderplein en andere activiteiten in BoTu
4. Esra	Vrouw	Bewoner die participeert bij het Driehoeksplein
5. Mia	Vrouw	Bewoner die participeert bij het Driehoeksplein en andere activiteiten in BoTu
6. Pablo	Man	Bewoner die participeert bij het Bospolderplein
7. Sofia	Vrouw	Bewoner die participeert bij het Driehoeksplein en andere activiteiten in BoTu
8. Bas	Man	Bewoner die participeert bij het Bospolderplein

Professionals

Participant (pseudoniemen)	Omschrijving	
9. Irene	Vrouw	Medewerker gemeente Rotterdam
10. Sigrid	Vrouw	Medewerker gemeente Rotterdam
11. Eva	Vrouw	Medewerker gemeente Rotterdam
12. Yousra	Vrouw	Medewerker gemeente Rotterdam
13. Carlijn	Vrouw	Medewerker gemeente Rotterdam
14. Pieter	Man	Medewerker bedrijf (betrokken bij participatietraject)
14. Youssef	Man	Medewerker school (betrokken bij participatietraject)
16. Achmed	Man	Medewerker ontwerpbureau (betrokken bij participatietraject)
17. Dennis	Man	Medewerker bedrijf (betrokken bij participatietraject)

Bijlage II Topiclijst

Topiclijst bewoners

Introductie	<ul style="list-style-type: none"> • Het doel van het onderzoek uitleggen • Verloop van het interview toelichten • Toestemming vragen voor opname van het gesprek • Informed consent mondeling bespreken • Heeft de participant vragen?
Achtergrondinformatie	<ul style="list-style-type: none"> • Vragen of participant wat over zichzelf wil vertellen
Binding	<ul style="list-style-type: none"> • Hoe beschrijft u uw buurt? • Fysieke en sociale binding met de buurt • Wat verstaat u onder thuis voelen, wat draagt er aan bij?
Participatie	<ul style="list-style-type: none"> • Voelt u zich betrokken bij (ontwikkelingen in) de buurt? • Hoe gaat de gemeente om met bewonersinitiatieven? • Bezig met verbeteren van de buurt? <p><i>[uitleg pleinen]</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Wat is uw mening over Bospolderplein/Driehoeksplein? • In welke mate heeft u inspraak in het proces van plein(en)? • In hoeverre kunt u wensen en behoeften kenbaar maken? • Samenwerking bewoners en gemeente cruciaal? • Succesfactoren / knelpunten plein(en)? • Invloed initiatieven op bewonersbetrokkenheid?
Eigenaarschap	<p><i>[uitleg eigenaarschap]</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • In hoeverre roept betrokkenheid een gevoel van bezit op? (het is van 'mij'/'ons') • Zonder participatie ook gevoel van eigenaarschap? • (andere) factoren om woonomgeving meer eigen te maken?
Afsluiting	<ul style="list-style-type: none"> • Participant bedanken voor tijd en medewerking • Heeft de participant nog aanvullingen/vragen? • Wil de participant op de hoogte gehouden worden van het onderzoek/de resultaten

Topiclijst professionals

Introductie	<ul style="list-style-type: none"> • Het doel van het onderzoek uitleggen • Verloop van het interview toelichten • Toestemming vragen voor opname van het gesprek • Informed consent mondeling bespreken • Heeft de participant vragen?
Achtergrondinformatie	<ul style="list-style-type: none"> • Vragen of participant wat over zichzelf wil vertellen
Binding	<ul style="list-style-type: none"> • Wat verstaat u onder thuis voelen, wat draagt er aan bij?
Participatie	<ul style="list-style-type: none"> • Hoe gaat de gemeente om met bewonersinitiatieven? • Bewoners bezig met verbeteren van de buurt? <p><i>[uitleg pleinen]</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • In welke mate hebben bewoners inspraak in het proces? • In hoeverre worden wensen en behoeften bewoners meegenomen? • Samenwerking bewoners en gemeente cruciaal? • Succesfactoren / knelpunten plein(en)? • Invloed initiatieven op bewonersbetrokkenheid?
Eigenaarschap	<p><i>[uitleg eigenaarschap]</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • In hoeverre roept bewoners betrekken bij hen een gevoel van bezit op? (het is van 'mij'/'ons') • Hebben ze zonder participatie ook een gevoel van eigenaarschap? • (andere) factoren om woonomgeving meer eigen te maken?
Afsluiting	<ul style="list-style-type: none"> • Participant bedanken voor tijd en medewerking • Heeft de participant nog aanvullingen/vragen? • Wil de participant op de hoogte gehouden worden van het onderzoek/de resultaten

Bijlage III Codeboom

1. Participatie

a. Participatieproces Bospolderplein

- Betrokken partijen
- Mate van inspraak
- Wanneer betrokken
- Reden meedoen
- Succesfactoren participatieproces
- Knelpunten participatieproces
- Sleutelfiguren nodig

b. Participatieproces Driehoeksplein

- Betrokken partijen
- Mate van inspraak
- Wanneer betrokken
- Reden meedoen
- Succesfactoren participatieproces
- Knelpunten participatieproces
- Sleutelfiguren nodig
- Gebrek aan vertrouwen in gemeente

c. Algemeen: Samenwerking tussen bewoners en gemeente belangrijk

d. Algemeen: Samenwerking tussen bewoners en gemeente kan beter

2. Eigenaarschap

a. Eigenaarschap Bospolderplein

- Zien dat plannen serieus genomen worden / gehoord worden
- Zelf beheren
- Gemeenschapsgevoel/samenwerking
- Uitnodiging tot eigenaarschap
- Groeit door gefaseerde aanpak
- Als het plein herontwikkeld is

b. Eigenaarschap Driehoeksplein

- Zelf beheren
- Kinderen spelen er
- Sociale contacten

- Gemeenschapsgevoel/samenwerking
  - Plannen afstemmen op wensen
  - Bewoners meenemen in het proces
  - Als het plein herontwikkeld is
  - c. Algemene factoren die bijdragen aan eigenaarschap
    - Sociale contacten
    - Eigen initiatieven
    - Verantwoordelijkheidsgevoel
    - Uitnodiging tot eigenaarschap
    - Specifieke plekken
  - d. Algemeen: Participatie zorgt voor meer eigenaarschap
3. Thuisgevoel/buurtbinding *
- a. Fysieke buurt hechting
    - Betekenis van de buurt
    - Mening huidig Bospolderplein
    - Mening huidig Driehoeksplein
  - b. Sociale buurt hechting
    - Mensen herkennen
    - Belang sociale contacten in de buurt
  - c. Beschrijving van de buurt
  - d. Factoren die bijdragen aan thuisgevoel

---

* thuisgevoel/buurtbinding is uiteindelijk niet verder meegenomen in het onderzoek. Zoals toegelicht in de methodesectie bleek dit na de data-analyse niet bij te dragen aan het beantwoorden van de onderzoeksvraag

Bijlage IV Enquête Driehoeksplein

Beste meneer/mevrouw, beste bewoner,

Ik (Samira van Lieshout) ben bezig met mijn afstudeeronderzoek voor de master Sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Dit doe ik in samenwerking met de Veldacademie te Rotterdam. Hiervoor doe ik onderzoek naar het Driehoeksplein en het Bospolderplein in Bospolder-Tussendijken. Het doel van mijn onderzoek is om inzichtelijk te maken in hoeverre bewoners van Bospolder-Tussendijken zich betrokken voelen bij de inrichting van deze pleinen en of dit bijdraagt aan een thuisgevoel in de wijk. Het invullen van deze enquête zal ongeveer 5 minuten in beslag nemen.

U kunt de ingevulde enquête versturen naar: samira.van.lieshout@hotmail.com (graag vóór 25 mei).

Ik wil u alvast bedanken voor uw tijd!

<p>Gaat u akkoord met onderstaande punten?</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ De resultaten zijn volledig anoniem ➤ De door u verstrekte gegevens worden gebruikt voor onderzoeksdoeleinden ➤ De gegevens worden veilig en volgens de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) (= <i>Privacywetgeving</i>) verwerkt 	<p><i>Kruis aan wat van toepassing is</i></p> <p>Ja, ik ga akkoord ☐</p> <p>Nee, ik ga niet akkoord ☐</p>
--	---

Stellingen participatie in uw woonbuurt

Aan de hand van een schaal wordt gemeten in hoeverre u het eens bent met onderstaande stellingen. De antwoordmogelijkheden lopen uiteen van (1) sterk mee oneens; (2) oneens; (3) neutraal; (4) eens; en (5) sterk mee eens.

Kruis aan wat van toepassing is

	Sterk mee oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Sterk mee eens	n.v.t. / weet niet
(1) Ik voel me welkom bij activiteiten in mijn buurt						
(2) Ik ben op de hoogte van ontwikkelingen en initiatieven in mijn buurt						
(3) Ik zet me graag vrijwillig in voor verbeteringen in mijn buurt						
(4) Ik werk graag samen met andere bewoners aan mijn buurt						
(5) Samenwerking tussen bewoners en de gemeente is belangrijk						
(6) Ik heb het gevoel dat het Driehoeksplein 'van mij' is						
(7) Ik maak veel gebruik van het Driehoeksplein						
(8) Ik ben vanaf het begin van het proces betrokken bij de plannen voor het Driehoeksplein						

(9) Ik heb het gevoel dat ik veel invloed heb op plannen in mijn woonomgeving						
(10) Het voelt fijn om betrokken te zijn bij de plannen voor het Driehoeksplein/in mijn buurt						
(11) Ik heb al mijn wensen en behoeften voor het Driehoeksplein kunnen uiten						
(12) Het Driehoeksplein voelt met dit nieuwe ontwerp meer 'van mij'						
(13) Bij de plannen voor het Driehoeksplein was ruimte voor uiteenlopende meningen						
(14) Ik vind dat het ontwerpproces voor het Driehoeksplein succesvol is verlopen						
(15) De buurt voelt meer 'van mij' als ik mijn stem kan laten horen						
(16) Ik heb meer contact met mensen uit de buurt als ik me inzet voor de buurt						
(17) Ik voel meer binding met mijn buurt als ik mijn stem kan laten horen						
(18) Ik zou in de toekomst vaker betrokken willen worden bij plannen in mijn woonomgeving						
(19) De gemeente weet wat er speelt in de wijk						
(20) De gemeente luistert naar de mening van bewoners						
(21) De gemeente doet een beroep op bewoners om zelf bij te dragen aan de wijk						
(22) De gemeente ondersteunt bewonersinitiatieven voldoende						
(23) De gemeente betreft inwoners voldoende bij plannen en activiteiten						
(24) De gemeente moet meer doen om de buurt leefbaarder en/of aantrekkelijker te maken						
(25) Bewoners moeten zelf meer doen om de buurt leefbaarder en/of aantrekkelijker te maken						

Stellingen thuisgevoel in uw woonbuurt

Aan de hand van een schaal wordt gemeten in hoeverre u het eens bent met onderstaande stellingen. De antwoordmogelijkheden lopen uiteen van (1) sterk mee oneens; (2) oneens; (3) neutraal; (4) eens; en (5) sterk mee eens.

Kruis aan wat van toepassing is

	Sterk mee oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Sterk mee eens	n.v.t. / weet niet
(1) Ik voel me thuis in mijn buurt						
(2) Ik voel me verbonden aan mijn buurt						
(3) Ik vind het belangrijk hoe mijn buurt er uit ziet						
(4) Ik ben tevreden met hoe mijn buurt er uit ziet						
(5) Ik zie graag dingen in mijn buurt veranderen						
(6) Ik heb veel sociale contacten in mijn buurt						
(7) Ik voel me verantwoordelijk voor mijn buurt						
(8) Wanneer ik kan participeren voel ik me meer thuis in mijn buurt						

Achtergrondinformatie

Kruis aan wat van toepassing is

Wat is uw gender?	Man ☐ Vrouw ☐ Zeg ik liever niet ☐
Wat is uw leeftijd?	..... jaar
Hoe lang woont u al in de buurt?	..... jaar

Mag ik u benaderen voor een interview?	Ja ☐ Nee ☐
	<i>Zo ja, wat is uw e-mailadres/telefoonnummer?</i> .....

Heeft u nog opmerkingen en/of aanvullingen, of wilt u een van uw antwoorden nader toelichten?

.....Vul in als dit van toepassing is

U kunt de ingevulde enquête versturen naar: samira.van.lieshout@hotmail.com (graag vóór 25 mei).

Nogmaals bedankt voor uw tijd!

Bijlage V Participatieladder (Arnstein, 1969)

(8)	Citizen control	Samenwerking: burgers zijn de opdrachtgevers, hebben volledige bestuursmacht en hebben de leiding over bepaalde zaken
(7)	Delegated power	Samenwerking: burgers zijn de grootste belanghebbenden, zijn in de meerderheid en kunnen beslissingen maken. Ze hebben 'de kaarten in handen'
(6)	Partnership	Samenwerking: burgers kunnen onderhandelen en compromissen sluiten met machthebbers, waardoor de macht middels een proces van geven en nemen herverdeeld wordt
(5)	Placation	Symbolische participatie: burgers hebben inspraak en mogen advies geven, maar machthebbers wegen alle inbreng tegen elkaar af en beslissen uiteindelijk wat ze hiermee doen. Hoewel ze dus wel advies mogen geven, hebben ze nog steeds geen echte invloed.
(4)	Consultation	Symbolische participatie: burgers worden gehoord omdat de kennis van expert onvoldoende is om tot een goed eindproduct te komen, maar er is geen garantie dat hun mening wordt meegenomen. Burgers kunnen eigenlijk geen invloed uitoefenen op het eindproduct, omdat ze daarvoor onvoldoende macht hebben
(3)	Informing	Symbolische participatie: burgers worden geïnformeerd over de mogelijkheden, hun rechten en verantwoordelijkheden, maar vaak is er sprake van eenrichtingsverkeer van ambtenaren richting burgers. Burgers kunnen eigenlijk geen invloed uitoefenen op het eindproduct, omdat ze daarvoor onvoldoende macht hebben
(2)	Therapy	Non-participatie: machthebbers proberen burgers te 'genezen' en beleid te 'verkopen', met het doel participatie te vermijden.
(1)	Manipulation	Non-participatie: de belangen van burgers worden gemanipuleerd om participatie te vermijden. Burgers worden 'opgevoed', zodat ze beleid beter begrijpen en gaan waarderen. Het doel is om invloed van bewoners te vermijden.

Bijlage VI Privacy- en ethiek verklaring

CHECKLIST ETHICAL AND PRIVACY ASPECTS OF RESEARCH

DEEL I: ALGEMENE INFORMATIE

Titel van het project:	De betrokkenheid van bewoners bij de inrichting van de openbare ruimte en de relatie met eigenaarschap
Naam en e-mailadres van de student:	Samira van Lieshout, 580340sl@eur.nl
Naam en e-mailadres van de begeleider	Wenda Doff, doff@essb.eur.nl
Begindatum en duur:	07-02-2022, 19 weken
Wordt het onderzoek binnen DPAS uitgevoerd?	NEE
Zo niet: bij of voor welke instelling of organisatie wordt de studie dan uitgevoerd?	Veldacademie

DEEL II: TYPE ONDERZOEKSSTUDIE

1. Zijn bij het onderzoek menselijke deelnemers betrokken?	JA
2. Wordt bij het onderzoek gebruik gemaakt van volledig anonieme gegevensbestanden (secundaire gegevens die door iemand anders zijn geanonimiseerd)?	NEE
3. Is bij de studie sprake van een medisch of fysiek onderzoek?	NEE
4. Bevat het onderzoek veldwaarnemingen zonder manipulaties waarvoor deelnemers niet hoeven te worden geïdentificeerd?	NEE

DEEL III: DEELNEMERS

5. Bij wie/wat verzamelt u uw gegevens? Hoe verzamelt u uw gegevens?	De gegevens worden verzameld middels interviews met bewoners uit Bospolder-Tussendijken, observaties en enquêtes. Tevens worden vergaderingen over het Driehoeksplein vanuit de gemeente Rotterdam bijgewoond die wekelijks op donderdag plaatsvinden.
6. Wat is de (verwachte) omvang van uw steekproef?	De omvang van de steekproef is 17 personen.
7. Welke omvang heeft de populatie waaruit u een steekproef trekt?	De populatie waaruit een steekproef wordt getrokken bestaat uit circa 14.500 bewoners. Dit is het totaal aantal inwoners dat in Bospolder-Tussendijken woonachtig is.

8. Beantwoord de volgende vragen over ethiek met betrekking tot uw studie:	
a. Wordt er informatie achtergehouden over de aard van de studie en over wat deelnemers tijdens de studie kunnen verwachten?	NEE
b. Wordt er voor de deelnemers informatie achtergehouden over de mogelijkheid om de deelname stop te zetten?	NEE
c. Worden de deelnemers tijdens de studie actief misleid?	NEE
d. Bestaat er bij de studie een risico op psychische spanningen of negatieve emoties die verder gaan dan wat deelnemers normaliter ondervinden?	NEE
e. Wordt er informatie verzameld over strafrechtelijke persoonsgegevens of bijzondere categorieën van gegevens zoals bedoeld in de AVG (bijvoorbeeld ras of etnische afkomst, politieke opvattingen, religieuze of levensbeschouwelijke overtuigingen, lidmaatschap van een vakbond, genetische gegevens, biometrische gegevens met het oog op de unieke identificatie van een persoon, gegevens over de geestelijke of lichamelijke gezondheid, gegevens met betrekking tot iemands seksueel gedrag of seksuele gerichtheid)?	JA
f. Worden bij de studie minderjarigen (<18 jaar oud) betrokken, of andere groepen die zelfstandig geen geldige toestemming kunnen geven?	NEE
g. Bestaat er tijdens de studie een risico voor de gezondheid en/of veiligheid van deelnemers?	NEE
h. Kunnen deelnemers worden geïdentificeerd op basis van de studieresultaten of kan de geheimhouding van de identiteit van de deelnemers niet worden gewaarborgd?	NEE
i. Is er sprake van andere mogelijke ethische kwesties met betrekking tot deze studie?	NEE
j. Als u een of meer van de voorgaande vragen (8a-i) met 'JA' hebt beantwoord, geef hieronder dan aan waarom een en ander bij deze studie onvermijdelijk is.	Het is onvermijdelijk om geen gegevens te verzamelen over etnische afkomst, omdat in Bospolder-Tussendijken mensen met verschillende etnische afkomsten wonen. Tevens is dit van belang voor het onderzoek omdat empowerment/eigenaarschap verbonden wordt aan het betrekken van achtergestelde/kwetsbare groepen in de samenleving. In BoTu zijn achtergestelde/kwetsbare groepen woonachtig. Of deze groepen daadwerkelijk betrokken worden/zijn, moet onderzocht worden.
9. Welke waarborgen worden er voorzien om mogelijke negatieve gevolgen in verband met deze kwesties te beperken?	De deelnemers worden goed geïnformeerd over het onderzoek en worden niet actief misleid. Er worden maatregelen genomen om hun anonimiteit te waarborgen en hun

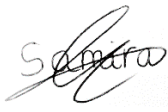

	<p>veiligheid wordt in acht genomen. Deelnemers worden respectvol behandeld en beloften aan deelnemers worden nageleefd.</p>
<p>10. Is er bij deze studie sprake van onbedoelde omstandigheden die schadelijk kunnen zijn of negatieve (emotionele) gevolgen kunnen hebben voor de deelnemers?</p>	<p>NEE</p>

DEEL IV: OPSLAG VAN GEGEVENS EN RESERVEKOPIEËN

<p>11. Waar en wanneer bewaart u de verkregen gegevens voor de korte termijn?</p>	<p>Gedurende het onderzoek worden de data bewaard op de laptop van de onderzoeker. Daarnaast wordt een back-up gemaakt op een externe harde schijf.</p>
<p>12. Hoe lang bewaart u de gegevens?</p>	<p>De gegevens worden bewaard tot het moment dat het onderzoek is afgerond en beoordeeld.</p>
<p>13. Wie is er verantwoordelijk voor het directe dagelijkse beheer, de opslag en reservekopieën van de gegevens met betrekking tot uw onderzoek?</p>	<p>De onderzoeker is hier gedurende het onderzoek zelf verantwoordelijk voor.</p>
<p>14. Wie heeft toegang tot uw onderzoek en onderliggende dataset en met wie wordt deze gedeeld?</p>	<p>Enkel de onderzoeker zelf, de scriptiebegeleider en medestudenten binnen de scriptiewerkgroep hebben toegang tot het onderzoek</p>
<p>15. Hoe (vaak) maakt u reservekopieën van uw onderzoeksgegevens met het oog op de veiligheid voor de korte termijn?</p>	<p>Gedurende het onderzoek worden de data gelijk na doorgevoerde wijzigingen opgeslagen en wordt tevens een back-up van de data gemaakt</p>
<p>16. Hoe anonimiseert u eventuele verzamelde persoonsgegevens?</p>	<p>Persoonlijke data die verzameld wordt, wordt geanonimiseerd middels pseudoniemen. Alleen de pseudoniemen maken deel uit van de database en de lijst met participanten wordt gescheiden bewaard</p>

DEEL V: HANDTEKENING

Ik verklaar hierbij dat de studie zal worden uitgevoerd in overeenstemming met de ethische- en privacyrichtlijnen van de afdeling Bestuurskunde en Sociologie en van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Ik heb alle vragen naar waarheid beantwoord.

Naam van de student: Samira van Lieshout 	Naam van de EUR-scriptiebegeleider: Wenda Doff
Datum: 06-03-2022	Datum: 20-03-2022

Bijlage VII Informed consent

Waarom dit onderzoek?

Dit onderzoek wordt uitgevoerd door Samira van Lieshout, masterstudente Sociologie – Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam, afdeling DPAS (Department of Public Administration and Sociology). Het doel van het onderzoek is om te onderzoeken wat de betrokkenheid van bewoners is bij de inrichting van de openbare ruimte en wat de relatie met eigenaarschap is. U bent uitgenodigd om deel te nemen aan dit onderzoek.

Verloop van het onderzoek

Voor deelname aan dit onderzoek dient u minstens 18 jaar te zijn. Tijdens het interview waaraan u deelneemt, zullen vragen worden gesteld over uw ervaring met betrokkenheid bij de inrichting van de openbare ruimte; hoe u betrokken bent, wat het heeft opgeleverd, hoe het voelt om betrokken te zijn. Er wordt een audio-opname van het interview gemaakt, waarmee het gesprek later woord voor woord uitgewerkt kan worden. Deze uitwerking (transcript) wordt gebruikt in het verdere verloop van het onderzoek.

Vertrouwelijkheid

De onderzoeker doet er alles aan om uw privacy zo goed mogelijk te beschermen. Uw antwoorden zijn volledig vertrouwelijk en worden enkel voor onderzoeksdoeleinden gebruikt en geanalyseerd. In het onderzoek wordt u aangeduid met een verzonden naam of nummer (pseudoniem). Er wordt op geen enkele wijze vertrouwelijke informatie of persoonsgegevens van of over u naar buiten gebracht, waardoor de gegevens niet naar u te herleiden zijn.

De audio-opname en de uitwerking van het interview worden opgeslagen op een beveiligde locatie bij de Erasmus Universiteit Rotterdam en op de beveiligde computer van de onderzoeker. De onderzoeksgegevens worden indien nodig (bijvoorbeeld voor een controle op wetenschappelijke integriteit) en alleen in anonieme vorm ter beschikking gesteld aan personen buiten de onderzoeksgroep; in dit geval aan een onderzoekscommissie van de Erasmus Universiteit Rotterdam die hiertoe bevoegdheden heeft. Na afronding van het onderzoek worden de verkregen gegevens vernietigd.

Vrijwilligheid en potentiële risico's en ongemakken

U hoeft geen vragen te beantwoorden die u niet wilt beantwoorden. Uw deelname is vrijwillig en u kunt stoppen wanneer u wilt. Als u tijdens het onderzoek besluit om uw medewerking te staken, zullen de gegevens die u reeds hebt verstrekt tot het moment van intrekking van de toestemming in het onderzoek gebruikt worden. Het stoppen van uw deelname heeft geen negatieve consequenties. Als u besluit te stoppen met deelname aan het onderzoek, als u vragen of klachten heeft, uw bezorgdheid kenbaar wil maken, of een vorm van schade of ongemak vanwege het onderzoek heeft, neemt u dan contact op met Samira van Lieshout (580340sl@eur.nl) of met Wenda Doff (doff@essb.eur.nl). Daarnaast kunt u een klacht indienen bij de functionaris voor gegevensbescherming van de EUR (privacy@eur.nl), indien u vermoedt dat uw gegevens verkeerd zijn verwerkt.

Door dit toestemmingsformulier te ondertekenen erken ik het volgende

<p>Ik ben voldoende geïnformeerd over het onderzoek. Ik heb de informatie gelezen en heb daarna de mogelijkheid gehad vragen te kunnen stellen. Deze vragen zijn voldoende beantwoord en ik heb voldoende tijd gehad om over mijn deelname te beslissen.</p>	<p>JA ☐</p> <p>NEE ☐</p>
<p>Ik neem vrijwillig deel aan dit onderzoek. Het is mij duidelijk dat ik deelname aan het onderzoek op elk moment, zonder opgaaf van reden, kan beëindigen. Ik hoef een vraag niet te beantwoorden als ik dat niet wil.</p>	<p>JA ☐</p> <p>NEE ☐</p>
<p>Voor deelname aan het onderzoek is het bovendien nodig dat u voor verschillende onderdelen specifiek toestemming geeft.</p>	
<p>Ik geef toestemming om de gegevens die tijdens dit onderzoek over mij worden verzameld te verwerken zoals is uitgelegd in het informatieblad.</p>	<p>JA ☐</p> <p>NEE ☐</p>
<p>Ik geef toestemming om tijdens het gesprek geluid-opnames te maken en mijn antwoorden uit te werken in een transcript.</p>	<p>JA ☐</p> <p>NEE ☐</p>
<p>Ik geef toestemming om mijn antwoorden te gebruiken voor gepseudonimiseerde quotes in de verslaglegging van het onderzoek.</p>	<p>JA ☐</p> <p>NEE ☐</p>

<p>Naam deelnemer:</p>	<p>Naam student:</p>
<p>Handtekening:</p>	<p>Handtekening:</p>
<p>Datum:</p>	<p>Datum:</p>